

ETT UTMANAT SVERIGE

Hur kan vi sänka etableringsåldern bland högskoleutbildade?

#6

Förord

Satsningen ”Ett Utmanat Sverige” är Svenskt Näringslivs stora satsning på att presentera konkreta och långsiktiga reformförslag. Detta är ett projekt där vi tydligt vill vara proaktiva och bidra till samhällsdebatten inte bara med vad vi anser inte borde göras (nog så viktigt), utan också med förslag på hur vi menar att Sverige kan bli ett än bättre land att leva och verka i.

Det går på många sätt bra för Sverige; tillväxten är hög, arbetslösheten är relativt låg, sysselsättningen är hög och på det hela taget är Sverige ett av världens bästa länder att leva och verka i.

Men inte heller idag saknas samhällsproblem, och på många områden brister näringslivsklimatet. I projektets startrappport beskriver vi övergripande vad vi uppfattar som några av de största samhällsproblemen som berör hela samhället och näringslivet. Det handlar till exempel om företagandet – vi har förhållandevis omfattande företagsamhet i Sverige, men för få företag växer sig stora.

Ett annat aktuellt problem handlar om kompetensförsörjning, som innefattar allt ifrån ett utbildningssystem som brister till dåligt fungerande matchning och svårigheter för arbetskraft att flytta som en följd av en dåligt fungerande bostadsmarknad. Ett tredje problemkomplex rör välfärdens framtida finansiering. För att nämna några exempel.

Till detta kommer faktumet att världen knappast står stilla. Ny teknik i kombination med globalisering förändrar och kommer att förändra samhället och arbetsmarknaden på ett radikalt sätt. De länder som inte hänger med och anpassar sig riskerar att se sina förutsättningar för välbästand kraftigt försämrade.

Detta innebär att vi inte kan slå oss till ro. Kanske är det viktigare nu än någonsin att ompröva och anpassa sig för framtiden. Dagens framgångar beror i mångt och mycket på tidigare stora reformer. De senaste åren har reformtakten liksom reformdebatten avtagit oroväckande snabbt. De förslag som framförs, och ibland genomförs, handlar oftast om små förändringar på marginalen snarare än stora framåtsyftande reformförslag som på allvar kan möta de utmaningar Sverige har och står inför.

Naturligtvis är det viktigt att politiken skyndsamt tar tag i de reformer Sverige behöver – men det är också viktigt att debatten om reformer inte stannar vid ”lågt hängande frukter” med nästa mandatperiod som längst tidshorisont. Vi behöver också fundera på vad som behövs om 10, 15 och 20 år.

Därför driver Svenskt Näringsliv ”Ett Utmanat Sverige”

Det här är den sjätte rapporten i projektet och handlar om högskoleutbildades etableringsålder. Det är inte helt lätt att exakt fastställa etableringsåldern för varken gruppen unga som en helhet eller för högskoleutbildade; det finns många olika statistikällor och sätt att mäta. Men helt klart är att etableringsåldern i Sverige har stigit och att den också är hög i vissa avseenden när vi gör internationella jämförelser. En viktig förklaring till detta är den högre utbildningen och de ungdomar som deltar i den.

Rapporten studerar detta utifrån tre grundläggande problemkomplex och ger också konkreta förslag på reformer för att öka genomströmningen i högskolan och sänka etableringsåldern.

Debatten om att jobba längre har tagit fart; det är en viktig fråga. Välfärdssystemen bygger i grunden på att tillräckligt många arbetar tillräckligt mycket för att bära finansieringen. Men ett kompletterande sätt att förlänga arbetslivet är förstås att börja tidigare. Simuleringar som finns i rapporten visar att en tidigareläggning av etableringsåldern för högskoleutbildade med två år får stora konsekvenser för de offentliga finanserna men också för individen i termer av livsinkomst och pension.

Utöver denna rapport och startrapporten har vi lanserat fyra konkreta reformförslag: ett som berör minskat regelkrångel för företagen, ett som berör Sveriges växande behov av att rekrytera och behålla talanger samt hur marginalskatterna behöver anpassas för att möta det behovet, ett tredje som handlar om vår infrastruktur och till sist ett förslag som handlar om en stor reform av Arbetsförmedlingen.

Under hösten 2017 har vi också inom ramen för projektet genomfört ett antal rundabordsamtal i angelägna ämnen. Du kan ta del av allt material på:
<https://www.svensktnaringsliv.se/fragor/ett-utmanat-sverige/>

Stockholm den 30 maj

Caroline af Ugglas
vice VD på Svenskt Näringsliv

Innehåll

Förord	1
Därför driver Svenskt Näringsliv "Ett Utmanat Sverige"	1
Sammanfattning	4
Inledning	6
Bakgrundsfakta	8
Data	8
Avgränsning	8
Högskoleutbildningen i Sverige	9
Etableringsålder	11
Problembeskrivning	15
Hur sker den successiva etableringen?	15
Konsekvenser av en senarelagd etablering på arbetsmarknaden	18
Internationell jämförelse	18
Utbildning som investering samt humankapitalteorin	25
För många idag studerar istället för att arbeta	27
För många påbörjar sina högre studier för sent	29
För många tar för lång tid på sig att slutföra sina studier	31
Ekonomiska konsekvenser av två års tidigare etablering	39
Reformförslag	41
Reformförslag 1: Högre prestationskrav i högskolan	41
Reformförslag 2: Inträdesprov till högre utbildning	43
Reformförslag 3: Sänkt studiebidrag för studier längre än tre år	45
Källförteckning	47
Appendix 1	51
Simulering 1: Unga med minst tre års högskoleutbildning etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare	52
Simulering 2: Unga med minst fem års högskoleutbildning etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare	53
Appendix 2	54
Beräkningar av ökning av livslöneinkomst	54
Beräkningar av ökning av pension per månad	55

Sammanfattning

Ett ökat tryck på de offentliga åtagandena har föranlett diskussioner om att vi måste förlänga arbetslivet för att få fler arbetade timmar. Med det har vi fått en debatt om att senarelägga utträdet från arbetslivet. Men lika betydelsefullt, eller kanske till och med ännu mer, är att tidigarelägga det. Unga människor idag gör nämligen ett sent inträde på arbetsmarknaden.

Det är tydligt till exempel om man tittar på etableringsåldern. Den inträffar när 75 procent av en årskull förvärvsarbetar. Det är dock ett svårt begrepp eftersom det finns flera alternativa mått på förvärvsarbete. Men gemensamt för alla mått är att etableringsåldern har ökat mycket de senaste 25 åren. I början av 90-talet låg den på 20–21 år. Under 2000-talet har den pendlat mellan 26 och 32 beroende på metod och datakälla. Det är en förskjutning på mellan 6 och 10 år.

En viktig orsak till den höjda etableringsåldern är att allt fler väljer att läsa vidare efter gymnasiet. Antalet registrerade studenter har fördubblats från cirka 200 000 i början på 1990-talet till drygt 400 000 idag. Detta är naturligtvis en naturlig och på många sätt bra utveckling, men den har också lett till att arbetslivet förkortats.

Då nästan hälften av en årskull väljer att läsa vidare är det intressant att se när etableringsåldern inträffar för den specifika gruppen högskoleutbildade. Det finns inget färdigt sådant mått, men inom ramen för denna studie och med stöd i ett antal olika datakällor och metoder har vi uppskattat etableringsåldern för högskoleutbildade till 30,5 år.

Det är alldeles för högt. Det påverkar de offentliga finanserna negativt och riskerar att ge individen en lägre livslön och pension än nödvändigt. Det är därför viktigt att försöka förstå varför etableringsåldern för högskoleutbildade inträder så sent. Orsakerna kan sammanfattas i tre huvudproblem:

- **För många studerar.** Expansionen av den högre utbildningen har skett i en takt och på ett sätt som gör att kvaliteten i utbildningarna inte alltid följt med. Bristen på konkurrens till många utbildningar har lett till fler studenter med sämre förkunskaper och som inte har förutsättningar att klara av sina studier.
- **För många börjar läsa för sent.** Andelen som gör en direktövergång från gymnasiet till högskolan är låg. I genomsnitt är vi svenskar 24 år när vi påbörjar en högskoleutbildning. Det gör oss två år äldre än OECD-genomsnittet. Dessutom har vi en relativt sett hög andel som läser långa utbildningar, nästan tre gånger så många som genomsnittet i OECD.
- **För många tar för lång tid på sig att slutföra sina studier.** Genomströmningen är dålig; studietiderna är långa, poängproduktionen är låg, avhoppsfrekvensen är hög, examensfrekvensen är låg och etableringen på arbetsmarknaden är på sina håll tveksam. Det fördröjer studietiden. Både medianstudietiden och den genomsnittliga studietiden är ca sex år. Det ska sättas i relation till att var fjärde student läser en utbildning som är på fem år eller mer; resten läser kortare än så.

En rimlig målsättning är att vi sänker etableringsåldern för högskoleutbildade med två år. Då skulle vi ligga mer i linje med till exempel Norge och Danmark som är för oss jämförbara länder.

En sänkning av etableringsåldern kommer dock inte ske av sig själv. Många av problemen har uppstått på grund av bristande eller felaktiga incitament, låg effektivitet och kvalitetsproblem. Därför behövs förändringar på systemnivå. Vi har tagit fram ett antal konkreta reformförslag som var för sig, och tillsammans, kan bidra till att sänka etableringsåldern för högskoleutbildade. I huvudsak handlar det om att vi behöver ställa högre prestationskrav i högskolan, införa inträdesprov till högre utbildning och sänka studiebidraget för studier längre än tre år. Vi föreslår därför att

- det nuvarande prestationskravet att klara 62,5 procent av de poäng en student fått beviljat studiemedel för under det första läsåret höjs till 75 procent.
- det nuvarande prestationskravet att klara 75 procent av de poäng en student fått beviljat studiemedel för under de efterföljande veckorna höjs till 90 procent.
- det ska ställas krav på att en student har klarat av en motsvarande kandidatexamen efter 3,5 års heltidsstudier för att få fortsätta bedriva studier. Uppnås inte detta bör studenten varken kunna få ytterligare studiemedel eller kunna bli uppflyttad till en högre nivå i studierna.
- en examensbonus om 50 000 kronor utgår till de studenter som klarar av sina studier inom avsatt tid.
- man inrättar inträdesprov för den högre utbildningen för att säkerställa att studenterna har nödvändiga förkunskaper samt är motiverade och i vissa fall också lämpliga för den aktuella utbildningen.
- studenter som söker direkt efter gymnasieexamen eller det efterföljande året ges en möjlighet att söka in enbart på gymnasiebetyg i syfte att uppmuntra till färre sabbatsår och på sikt att fler studenter påbörjar högre utbildning i yngre ålder än idag.
- bidragsdelen i studiemedlet för studier efter de tre första åren sänks från 28 procent till 10 procent.

För att få en förståelse för vilka effekter en sänkning av etableringsåldern för högskoleutbildade med två år skulle få på såväl samhälls- som individnivå har vi gjort simuleringar. Dessa är högst sannolikt en underskattning av effekterna men kan ge en fingervisning om storleksordningarna.

Resultatet visar att om personer med minst tre års högskoleutbildning hade etablerat sig på arbetsmarknaden två år tidigare skulle det leda till 94 miljoner fler arbetade timmar. Det skulle innebära att BNP skulle öka med 52 miljarder kronor och de offentliga finanserna skulle stärkas med 21 miljarder kronor det året. Om de med minst fem års högskoleutbildning hade etablerat sig två år tidigare skulle det innebära 17 miljoner fler arbetade timmar. BNP skulle öka med 10 miljarder kronor och de offentliga finanserna skulle stärkas med 4 miljarder kronor det året.

En tidigareläggning av arbetslivet påverkar även på individnivå. Simuleringarna av vilka effekter två års tidigare etablering av högskoleutbildade kan tänkas få för den enskilde visar att livsinkomsten för en person med tre års högskoleutbildning skulle öka med 520 600 kronor. Pensionen för samma person skulle öka med 1 300 kronor per månad. Livsinkomsten för en person med en utbildning som är fem år eller längre skulle öka med 596 300 kronor och den allmänna pensionen skulle öka med 1 400 kronor per månad.

Inledning

Vid en internationell jämförelse ligger Sverige i topp vad gäller personers arbetskraftsdeltagande och sysselsättning. Statistiskt sett räknas dock en person som sysselsatt redan om han eller hon utförde minst en timmes arbete eller hade en pågående anställning under den statistiska mätveckan. Personer som deltar i vissa arbetsmarknads-politiska åtgärder räknas också som sysselsatta.

En hög sysselsättning innebär alltså inte nödvändigtvis att en person är självförsörjande, då antalet arbetade timmar per sysselsatt person kan vara mycket lågt. En betydligt viktigare utgångspunkt är istället antalet arbetade timmar, eftersom det är det som i slutänden får betydelse för den enskilde individen, företagen och samhället i stort. Det handlar alltså dels om att många måste arbeta, dels om att de som arbetar också arbetar tillräckligt många timmar.

Ett ökat tryck på offentliga åtaganden har föranlett diskussioner om att vi måste förlänga arbetslivet. De vanligaste har handlat om att höja pensionsåldern. I december 2017 träffades en politisk uppgörelse som bland annat innebär att den lägsta åldern för att ta ut allmän pension höjs från dagens 61 år till 64 år, samt att anställda får rätt att jobba till 69 år istället för 67. Det är angeläget att vi arbetar högre upp i åldrarna, men lika betydelsefullt eller kanske till och med mer är att tidigarelägga arbetslivet.

Unga människor av idag gör nämligen sent inträde på arbetsmarknaden. Det kan man se till exempel om man tittar på etableringsåldern, det vill säga när 75 procent av en årskull förvärvsarbetar. Den är idag 28–29 år, vilket kan jämföras med 21 år för tjugo år sedan. Det är en kraftig förskjutning som påverkar antalet yrkesverksamma år, antalet arbetade timmar och den framtida pensionen. Dessutom producerar ekonomin under sin förmåga, vilket leder till att de offentliga finansernas långsiktiga hållbarhet minskar och det offentliga trycket ökar ytterligare.

En viktig orsak till den höjda etableringsåldern är att fler väljer att läsa vidare efter gymnasiet. Antalet registrerade studenter har fördubblats från cirka 200 000 i början på 1990-talet till drygt 400 000 idag. Det har medfört att andelen högutbildade har ökat mycket i Sverige. Idag har 27 procent av befolkningen mellan 25 och 64 år läst vidare efter gymnasiet i tre år eller mer. Det kan jämföras med 1990 då bara 11 procent hade så hög utbildning; se SCB (2017a). Andelen som läser långa utbildningar på högskolan, fem år eller längre, har också ökat.

Expansionen av högskolan och ökningen av andelen högskoleutbildade är naturlig och nödvändig. En hög utbildningsnivå bland befolkningen är en förutsättning för bibehållen konkurrenskraft. Att allt fler väljer att utbilda sig efter gymnasiet är alltså en viktig förklaring till den höjda etableringsåldern. Men mycket tyder också på att många som studerar är borta från arbetsmarknaden längre än nödvändigt som resultat av bristande eller felaktiga incitament, låg effektivitet och kvalitetsproblem i den högre utbildningen. Det mynnar ut i vad som kan sammanfattas i tre huvudproblem:

1. **Att för många idag studerar istället för att arbeta.** Det behövs en diskussion om balansen mellan kvantitet och kvalitet i den högre utbildningen, och om längden på och disponeringen av olika utbildningar och nivåer.
2. **Att för många börjar läsa för sent.** Genomsnittsåldern för att börja studera i Sverige är 24 år. Det kan jämföras med OECD-genomsnittet som är 22 år.
3. **Att för många tar för lång tid på sig att slutföra sina studier.** Många studenter genomför av olika anledningar inte sina utbildningar inom den tid som är avsatt. Både medianstudietiden och den genomsnittliga studietiden är sex år.

Den här rapporten kommer att fokusera på dessa tre problem, försöka att förklara hur vi kommit fram till dem och analysera orsakerna till att det ser ut som det gör.

Rapportens utgångspunkt är att Sverige ska få högskoleutbildade personer att etablera sig på arbetsmarknaden två år tidigare än de gör idag.

Bakgrundsfakta

Nedan redogörs för bakgrundsfakta som ligger till grund för resten av rapporten. Det handlar om en redogörelse för de data rapporten bygger på, avgränsning och om högskoleutbildningen i Sverige: dess struktur, examina, antagningssystemet och studie-stödet. Slutligen presenteras ett avsnitt där vi går igenom begreppet etableringsålder.

Data

Rapporten bygger delvis på data från rapporten ”En analys av ungas arbetsutbud” som författats av Susanne Ackum, Mattias Lundbäck och Tamara Sobolevskaia på Svenskt Näringsliv.

Beräkningarna kring arbetskraftsdeltagande och antalet arbetade timmar bygger i huvudsak på SCB:s Arbetskraftsundersökningar (AKU) och SCB:s Fasit-modell.

AKU beskriver utvecklingen på arbetsmarknaden för personer som fyllt 15 år men ännu inte 75 år. Första undersökningen genomfördes 1959. Sedan 1971 görs den månadsvis och statistiken presenteras per månad, kvartal och år. Månadsurvalet har utökats under åren och från och med 2010 omfattas 29 500 personer per månad. AKU utgår från internationella standarder och statistiken går därför att jämföra med andra länder.

Fasit (Fördelningsanalytiskt statistiksystem för inkomster och transfereringar) är SCB:s analysinstrument för att beräkna effekter av olika (tänkta) politikförändringar. Fasit kan också användas för att på individnivå beräkna det ekonomiska utfallet av att gå från arbete till bidrag eller effekten av att en individ får högre arbetsinkomst. Data-underlaget utgörs av undersökningen om hushållens ekonomi (HEK) och STAR (Statistiskt analysregister). Till dessa underlag knyts information om individer och hushåll som på en detaljerad nivå gör det möjligt att simulera förändringar inom de olika transfereringssystemen.

Avgränsning

Tiden för när en person etablerar sig på arbetsmarknaden beror på ett antal olika faktorer, där många går att hänföra till utbildningssystemet. Det förefaller som att hela utbildningssystemet har kvalitetsbrister och att dessa fortplantar sig från grundskolan, genom gymnasieskolan och upp till högskolan. Det tar onödigt lång tid att slutföra utbildningar till följd av kunskapsbrister och felval. Dessutom finns det obalanser mellan utbud och efterfrågan på yrken och utbildade. Dessa faktorer påverkar både genomströmning och hur och när etableringen på arbetsmarknaden för unga människor sker.

Denna studie kommer dock att begränsa sig till att titta på den högre utbildningen, som både genom en ökning i volym och som ett resultat av dålig genomströmning bidragit till att åldern för att etablera sig på arbetsmarknaden har ökat under de senaste två decennierna.

Högskoleutbildningen i Sverige

För att förstå högskolan och hur den kan fungera eller inte fungera behöver man förstå hur den är organiserad. De regelverk som styr högskolan i form av lagar, förordningar, kvalitetssäkringssystem och resurstilldelningssystem är avgörande för hur svensk högskoleutbildning bedrivs men kommer inte att beröras i den här rapporten.

Nedan görs däremot en genomgång av några av de system som individen kommer i kontakt med när han eller hon läser vidare efter gymnasiet och som kommer att beröras längre fram i rapporten, både i problemanalysen och i reformförslagen. Det handlar om utbildningens struktur, antagningssystemet och studiestödssystemet.

Högskoleutbildningens struktur

Högskoleutbildning organiseras i kurser som är placerade på antingen grundnivå, avancerad nivå eller forskarnivå, där nivåerna ska bygga på varandra. På forskarnivå ingår, utöver kurser, ett vetenskapligt arbete (kallat avhandling) som motsvarar minst halva studietiden. Nivåindelningen av den svenska utbildningen är en del av anpassningen till den så kallade Bologna-processen som implementerades 2007 och som syftar till att göra högskoleutbildning mer jämförbar i det femtiotal länder som ingår i samarbetet.

Utbildningens omfattning uttrycks i högskolepoäng. Ett akademiskt år är normalt 40 veckor, vilket motsvarar 60 högskolepoäng vid heltidsstudier. Högskolepoängen i den svenska utbildningen kan jämföras med the European Credit Transfer and Accumulation System credits (ECTS credits), där 60 credits motsvarar ett års heltidsstudier.

Utbildning på grundnivå och avancerad nivå består av kurser som kan vara sammansatta till utbildningsprogram, och studenter kan antingen följa ett program eller läsa fristående kurser. Ett utbildningsprogram eller en kombination av fristående kurser kan ligga till grund för en examen på grundnivå eller avancerad nivå.

Examina

Det finns tre slags examina i högskolan: generella examina, konstnärliga examina och yrkesexamina.

Generella examina och konstnärliga examina ges på grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå. På grundnivå finns två examina: högskoleexamen (120 högskolepoäng) respektive kandidatexamen (180 högskolepoäng). På avancerad nivå finns också två examina: magisterexamen (60 högskolepoäng) respektive masterexamen (120 högskolepoäng).

Det finns vidare drygt 50 yrkesexamina, varav en del är på grundnivå och andra på avancerad nivå. Många av dessa avser reglerade yrken, det vill säga yrken för vilka det krävs särskilda kvalifikationer att få utöva, så som läkare eller sjuksköterska. Examen är då inte sällan kopplad till en legitimation. Yrkesexamina som inte avser reglerade yrken är till exempel ingenjörsexamina.

Av de yrkesexamina som utfärdas på avancerad nivå förutsätter några, till exempel barnmorskeexamen, en föregående examen på grundnivå. Övriga yrkesexamina på avancerad nivå utfärdas efter sammanhållna utbildningar som omfattar båda nivåerna. Ett exempel är tandläkareexamen, som omfattar studier på både grundnivå och avancerad nivå.

Antagning till högre utbildning

Antagningssystemet för den högre utbildningen kan sägas ha två huvudfunktioner. Det ska dels ange vilka förkunskaper som krävs för behörighet, dels reglera urval när antalet sökande överstiger antalet platser på utbildningen.

Med dagens system anses en person vara behörig till högskolan om han eller hon har godkända betyg i behörighetsgivande kurser, eller har tillgodogjort sig motsvarande kunskaper på annat vis. Betyg ska visa den sökandes kunskapsnivå och har därför ansetts vara ett lämpligt system för att säkerställa att den sökande har tillräckliga förkunskaper för att kunna tillgodogöra sig utbildningen; se till exempel Gustafsson m.fl. (2014).

Om antalet sökande överstiger antalet platser på en utbildning spelar urvalsregler en avgörande roll. De sökande delas in i olika urvalsgrupper beroende på deras studiebakgrund. Minimikravet är att en tredjedel av alla platser på en utbildning ska gå till dem som söker in med betyg och att en tredjedel ska gå till dem som söker in med resultat från högskoleprov. Högst en tredjedel av platserna får gå till dem som högskolorna väljer ut genom eget urval. Det kan exempelvis göras genom personlighetstest eller intervjuer, men generellt går även dessa platser till de som söker in på betyg.

Samtidigt hävdas att betyg bara kan förklara 25 procent av studieframgången och att högskoleprovet förklarar ännu mindre; se till exempel SOU 2017:20. Wedman (2000) menar att det är svårt att förklara sambandet mellan resultat från ett urvalsinstrument och kommande studieprestationer i högskolan. Enligt honom beror studieframgången till 60–75 procent av annat än det som betyg eller högskoleprovet mäter. Av de urvalsmetoder som används för tillträde till svensk högre utbildning är betyg ändå det som hittills visat sig ha bäst prognostiseringsförmåga, men det beror kanske inte lika mycket på betygen som på avsaknad av alternativa metoder för behörighet och urval.

Wikström & Wikström (2012) konstaterar att korrelationen mellan betyg och poängproduktion varierar beroende på skillnaden i tid mellan när gymnasiebetyget har utfärdats och tidpunkten då högskolestudier påbörjas. De menar att betygens förmåga att förutsäga studieframgång är relativt sett god för de yngre studenterna, medan den för äldre studenter är lägre och dessutom inte statistiskt signifikant. De fann även att korrelationen mellan betyg och poängproduktion var starkare efter ett år än efter fem år.

Det svenska studiemedelssystemet

Sverige har ett av världens mest generösa studiestödssystem. Studiestödet ska verka rekryterande för både kvinnor och män och syftar till att bidra till ett högt deltagande i utbildning. Det ska också utjämna skillnader mellan individer och grupper i befolkningen och i och med det bidra till ökad social rättvisa.

Studiemedelssystemet är en viktig del av studiestödet. Studiemedlen är avsedda att täcka levnadsomkostnader under studietiden. Studiemedlen för eftergymnasial utbildning i Sverige består av två delar. En del är bidrag och brukar benämnas studiebidrag, den andra delen är ett lån och kallas studielån. Ett sådant upplägg innebär att levnadsomkostnaderna delas mellan den studerande och samhället. Kostnadsdelningen motiveras i första hand av att både samhället och individen tjänar på utbildning.

Studiemedlet för läsåret 2018 uppgår till 101 720 kronor för den som läser 40 veckor, vilket räknas som heltidsstudier. 28 920 av dessa, alltså närmare 30 procent av studiemedlet, är bidrag medan resten är lån. Den som har barn har dessutom rätt till tilläggsbidrag.

De veckor, till exempel under sommaren, då många inte studerar finns möjlighet att jobba istället. En student tillåts tjäna upp till drygt 175 000 kronor under ett år, utan att detta påverkar studiemedlet.

Under 2017 studerade enligt CSN (2017a) ca 300 000 personer med studiemedel på våra högskolor och universitet i Sverige. Bland dem som har studiemedel är det vanligare att studera på ett program än på fristående kurser. Under 2017 var det bara 18 procent av de högskolestuderande med studiemedel som läste fristående kurser.

Studiemedel på eftergymnasial nivå kan fås för som mest 240 veckor, vilket motsvarar 6 års heltidsstudier. Det går dock att få studiemedlen att räcka under en längre tid genom att spara veckor. Det innebär att det är möjligt att sprida ut veckorna med studiemedel under längre tid.

För studier på universitet eller högskola krävs att studenten under de första 40 veckorna, alltså under det första året, klarar 62,5 procent av de poäng han eller hon är registrerad för om hen ska kunna få fortsatta studiemedel. Efter det första året höjs kraven och studenten måste ta 75 procent av de poäng han eller hon har fått studiemedel för. Kravet utgår från det antal poäng studenten fått studiemedel för.

Studentens rätt att behålla studiemedel han eller hon redan fått beror heller inte på studieresultat, utan på hur många poäng eller kurser han eller hon varit registrerad på och läst. Studenten får alltså behålla sina redan beviljade studiemedel så länge han eller hon varit registrerad på och läst de kurser hen fått studiemedel för, även om han eller hon inte klarat kravet på studieresultat. Uppfyller studenten inte prestationskraven kan han eller hon dock inte bli beviljad nya studiemedel.

För studenter på yrkeshögskolan ställs högre resultatkrav för att studenten ska bli beviljad fortsatta studiemedel. Studenter på yrkeshögskolan ska klara de poäng som anges i studieplanen och bör klara samtliga kurser utan att studierna försenas. En student kan få fortsatt beviljat studiestöd trots mindre eller tillfälliga förseningar, men då enbart om skolan bedömer att studierna som helhet inte försenas.

Det är känt att olika individer är olika benägna att ta studielån. Denna benägenhet att ta lån kan påverka vilka och hur många som söker sig till studier. Studielånet är därmed en faktor som påverkar studiedeltagandet, både totalt och i olika grupper i befolkningen.

Män tar till exempel oftare lån än kvinnor, och studerande med svensk bakgrund har en högre lånebenägenhet än studerande med utländsk bakgrund. Bland de studiemedeltagare som är i åldern 25–34 år är det en högre andel som tar lån än bland yngre och äldre studerande. Heltidsstuderande tar oftare studielån än deltidsstuderande. Vidare tar ensamstående förhållandevis ofta lån och de som bor hos sina föräldrar tar relativt sällan lån; se till exempel CSN (2017b).

Etableringsålder

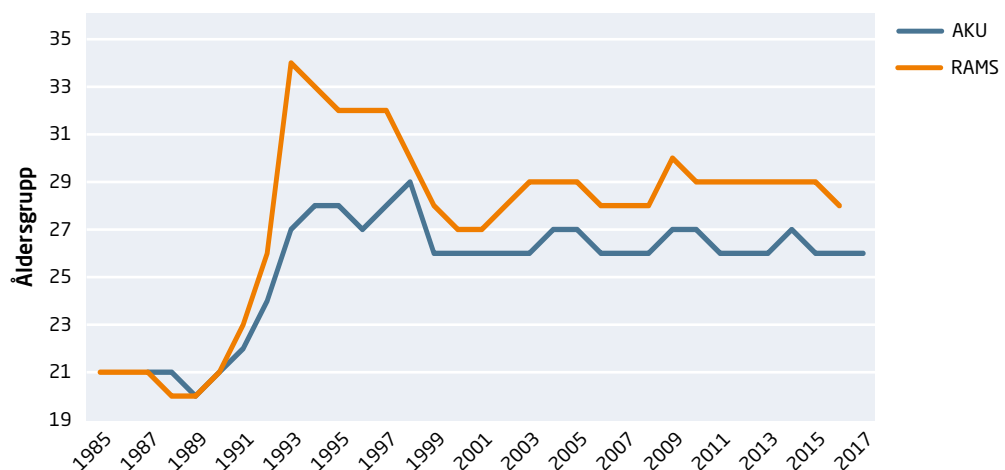
Etableringsåldern har definierats av Statistiska centralbyrån (SCB) som den ålder då 75 procent av befolkningen i den aktuella årskullen förvärvsarbetar; se till exempel SCB (2012a). Det är dock inte ett enkelt begrepp och det finns flera alternativa mått på etableringsåldern.

I Sverige görs två undersökningar vars syfte är att mäta och beskriva utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden generellt, och sysselsättningen i synnerhet. Det är

Arbetskraftsundersökningar (AKU) och Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik (RAMS), som båda genomförs av SCB. AKU är en urvalsundersökning baserad på intervjuer, medan RAMS bygger på registerdata. AKU använder begreppet sysselsättningsgrad, medan RAMS använder begreppet förvärvsfrekvens för att beskriva en och samma sak: andelen sysselsatta. AKU och RAMS använder dock olika definitioner och metoder i sina sätt att mäta andelen sysselsatta, vilket gör att resultaten skiljer sig mellan de två undersökningarna.

Baserat på RAMS var etableringsåldern 21 år för män och 20 år för kvinnor 1990. Under 2000-talet har etableringsåldern pendlat mellan 26 och 29 år för män respektive 29 och 32 år för kvinnor. Mellan 2010 och 2015 har den legat konstant på 29 år. 2016 har etableringsåldern sjunkit till 28 år. Etableringsåldern baserat på RAMS har alltså ökat med mellan åtta och nio år sedan 90-talet. Använder man istället sysselsättningsmättet från AKU var etableringsåldern 21 år 1990. Etableringsåldern baserat på AKU steg kraftigt upp till 29 år under 90-talet. Men under de senaste 18 åren har den legat på 26–27 år; se figur 1. Etableringsåldern baserat på sysselsättningsmätt från RAMS är dock den som de flesta använder när de pratar om etableringsåldern.

Figur 1. Etableringsåldern enligt AKU och RAMS, år 1985-2017

Notera: Uppgifterna från AKU rör åren 1987-2017 och från RAMS åren 1985-2016. Skillnaden mellan sysselsatta och förvärvsarbetande består i att begreppet sysselsatta inkluderar medhjälpande hushållsmedlemmar. Eftersom medhjälpande hushållsmedlemmar saknar inkomst från sin sysselsättning går de normalt inte att fånga i statistik baserad på register (SCB, 2007).

Källa: Arbetskraftsundersökningar (AKU), SCB och Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik (RAMS), SCB.

Både AKU och RAMS följer Internationella arbetsorganisationens definition av sysselsättning som är baserad på arbetstid. En person räknas som sysselsatt i AKU om han eller hon har arbetat minst en timme under en mätt vecka. RAMS är baserad på register som inte har någon arbetstid. Därför använder RAMS en modell för att avgöra om en individ kan anses vara sysselsatt eller inte (se SCB, 2005, för beskrivningen av modellen). Något förenklat skattar man ett gränsinkomstvärde för olika grupper på arbetsmarknaden, och individerna i de respektive grupperna anses vara sysselsatta om deras inkomst överstiger det skattade gränsvärdet.

Måtten på etableringsåldern på arbetsmarknaden med utgångspunkt i AKU och RAMS beskriver dock endast om man har ett arbete under en viss period, inte hur stabilt arbetet är eller om arbetsinkomsten räcker till egenförsörjning.

Eftersom den här rapporten handlar om högskoleutbildade och deras etablering på arbetsmarknaden är det problematiskt att använda ovan nämnda mått på etableringsåldern i sammanhanget. Högskoleutbildade har bättre förutsättningar på arbetsmark-

naden, varför kraven för när den här gruppen ska anses vara etablerad bör vara högre än de man använder i etableringsåldern som tar sin utgångspunkt i AKU och RAMS. Man kan vidare förvänta sig att en högskoleutbildning ska resultera i fler antal arbetade timmar och en hög egenförsörjning, så att den investering som staten gör i den högre utbildningen ger en positiv avkastning.

Måttet nedan används av Universitetskanslersämbetet (UKÄ) när de pratar om högskoleutbildades etablering på arbetsmarknaden.¹ Deras definition av etablerad är anpassad till gruppen högskoleutbildade i stort med deras generellt sett bättre förutsättningar på arbetsmarknaden än gymnasialt och förgymnasialt utbildade.

För att definieras som etablerad på arbetsmarknaden av UKÄ (2016a) krävs att individen uppfyller samtliga av följande kriterier:

- Individen ska vara sysselsatt i november månad det aktuella uppföljningsåret enligt den definition som Statistiska centralbyrån (SCB) använder i sysselsättningsregistret.
- Den sammanräknade arbetsinkomsten under året ska överstiga en nivå som justeras årligen med den genomsnittliga löneökningen på arbetsmarknaden.
- Det ska inte finnas några händelser som indikerar perioder av arbetslöshet (på heltid eller deltid) eller att personen har varit föremål för arbetsmarknadspolitiska åtgärder.
- Individen ska inte vara definierad som studerande.

UKÄ har dock konstaterat att det finns grupper för vilka detta etableringsmått är mindre lämpligt att använda. Det gäller inte minst inom det konstnärliga området. Där kan bland annat stipendier förekomma, vilka inte räknas med i förvärvsinkomst. Måttet kan också överskatta andelen som har etablerat sig i arbetslivet, då individer som är aktiva studerande inte inkluderas i beräkningen. Fortsatta studier efter examen kan för vissa vara ett alternativ till arbete eller arbetslöshet, inte minst under tidsperioder då arbetsmarknaden för vissa grupper är svår.

Ett försök att ta fram en etableringsålder för högskoleutbildade baserat på UKÄ:s definition enligt ovan från SCB gav oss dock ett vad som kan tolkas som missvisande resultat. 2016 var etableringsåldern 38 och 40 år för de med en treårig respektive femårig examen, om man följde den exakta definitionen UKÄ använder för att vara etablerad och tiden för när 75 procent av de examinerade hade uppnått den. Det som framförallt gjorde att den blev så hög var att det inte får finnas några händelser som indikerar perioder av arbetslöshet (på heltid eller deltid) eller att personen har varit föremål för arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Individen ska heller inte vara definierad som studerande. Vi beställde därefter nya data från SCB där vi bad dem bortse från dessa krav. Dessutom skulle huvudinkomstkälla under året vara löneinkomst. Etableringsåldern baserat på de förutsättningarna blev då 34 och 26 år för en treårig respektive femårig examen. De examinerade definierades då som etablerade om de har varit sysselsatta i november månad det aktuella uppföljningsåret, enligt den definition som Statistiska centralbyrån (SCB) använder i sysselsättningsregistret, och den sammanräknade arbetsinkomsten under året översteg 232 400 kr (2016) och huvudinkomstkällan var löneinkomst.

¹ UKÄ, och tidigare Högskoleverket, har i uppdrag av regeringen att följa upp studenternas etablering på arbetsmarknaden efter examen. Högskoleverket har regelbundet sedan 2003 publicerat uppföljningar av högskolestudenters etablering på arbetsmarknaden. I den första av dessa rapporter av Högskoleverket undersöktes examensårgångarna från och med 1994/95 till och med 1998/99. Därefter har ytterligare examensårgångar tillkommit i efterföljande rapporter. Prognosinstitutet vid Statistiska centralbyrån har på uppdrag av Universitetskanslersämbetet genomfört bearbetningar av främst LISA – en longitudinell databas med uppgifter om utbildning, inkomst och sysselsättning – och av yrkesregistret. LISA och yrkesregistret har också samkörts med högskoleregistrets uppgifter om examina från högskolan.

Det är inte orimligt att tänka sig att de med en längre examen skulle kunna etablera sig tidigare då det kan handla om individer som är motiverade och har gjort medvetna val. Det gäller inte minst till de längre yrkesutbildningarna, men inget av måtten ovan är inte rimliga i förhållande till varken genomsnitts- eller medianvärden för examen. Enligt OECD är genomsnittsåldern för en kandidatexamen 28,3 år och för en masterexamen 30,2 år. Medianåldern är enligt UKÄ 27 år. I UKÄ:s uppföljning av examinerades sysselsättning är cirka 80 procent etablerade ett år efter examen. Det skulle innebära att etableringsåldern bör ligga någonstans runt 30 år beroende på utbildningens längd. Det styrks av att 75 procent av de examinerade med minst tre års högskoleutbildning var 31 år gamla läsåret 2015/2016. Åldern för de examinerade med fem års utbildning torde då vara något högre.

Den sammantagna bedömningen baserat på ovan nämnda resonemang och data är därför att etableringsåldern för högskoleutbildade är 30,5 år. I simuleringarna kommer vi dock att utgå från att etableringsåldern för dem med en treårig examen är 31 år och etableringsåldern för dem med en femårig examen är 33 år. Det innebär att vi snarare underskattar än överskattar effekterna av att tidigarelägga etableringen bland högskoleutbildade med två år.

Vi kommer dock fortfarande att använda oss av begreppet etableringsålder när vi pratar om gruppen 15–29-åringar som en helhet och inte bara om högskoleutbildade. Då avser vi etableringsåldern baserad på RAMS. När vi avser etableringsåldern för högskoleutbildade skriver vi det.

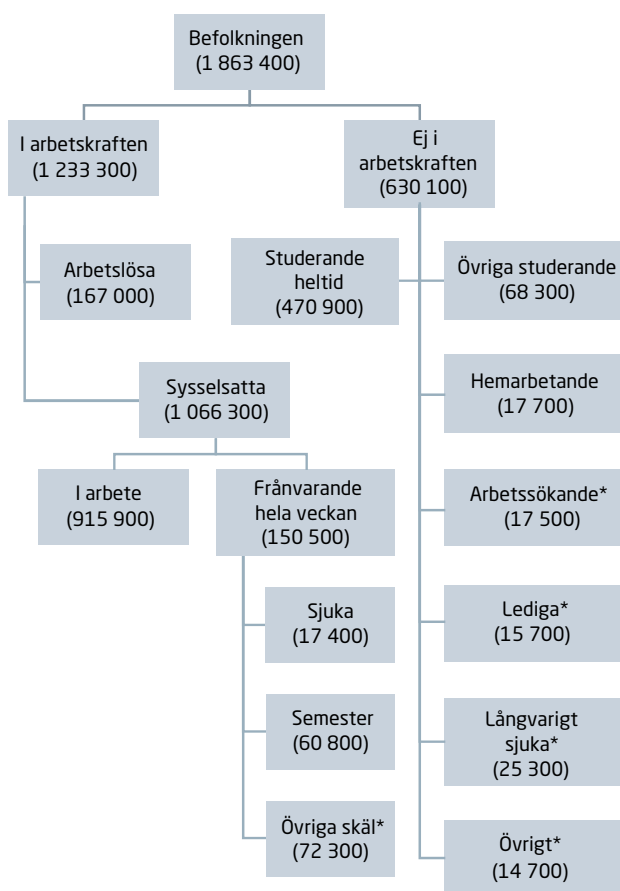
Problembeskrivning

Hur sker den successiva etableringen?

För att förstå när etableringsåldern inträffar och varför den äger rum när den gör är det viktigt att se hur etableringen på arbetsmarknaden successivt äger rum. Då man i princip som tidigast börjar jobba efter grundskolan vid drygt 15 års ålder och etableringsåldern för gruppen som helhet är 29 år är det i detta sammanhang gruppen 15–29 år som är relevant att analysera.

I figur 2 nedan presenteras befolkningen mellan 15 och 29 år 2016 i det så kallade AKU-trädet. Där framgår att drygt 1,8 miljoner personer i befolkningen är i åldern 15–29. Bland dessa deltar 1,2 miljoner personer i arbetskraften och drygt 600 000 står utanför. Det finns en rad orsaker till att unga personer inte deltar i arbetskraften. Den mest uppenbara är att de studerar (vilket närmare en halv miljon gör). Av de som deltar i arbetskraften är drygt 86 procent sysselsatta och knappt 14 procent arbetslösa.

Figur 2. AKU-trädet, antal personer 15-29 år, 2016

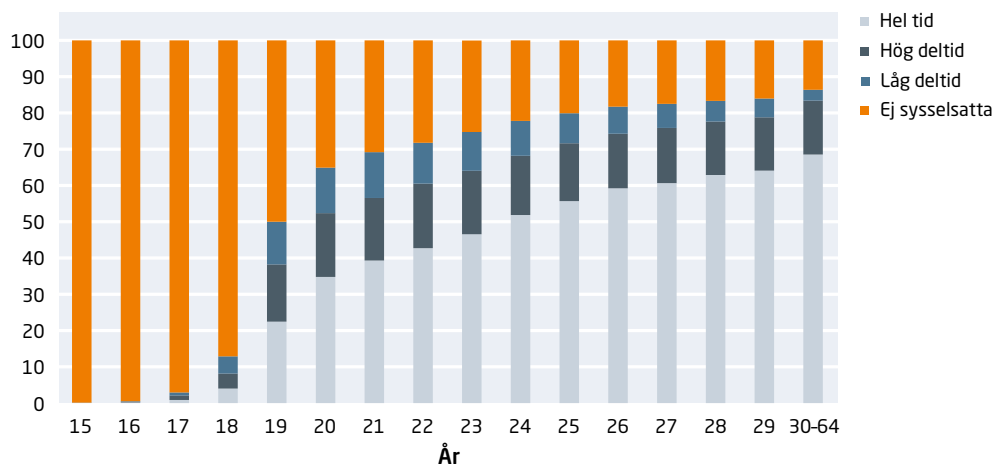

Notera: Övriga skäl* är personer med betald föräldraledighet inklusive vård av barn samt andra personliga och arbetsmarknadsskäl. Arbetssökande* är personer som betraktar sig som arbetslösa men som inte uppfyller definitionen för arbetssökande enligt AKU. Lediga* är personer som till exempel är ute och reser. Långvarigt sjuka* är personer med aktivitetsersättning och sjukersättning för unga. Övrigt* är personer som till exempel sitter i fängelse, gör värnplikt eller anger att de inte vill arbeta.

Källa: Arbetskraftsundersökningar (AKU), SCB

I figur 3 nedan redogörs för hur unga etablerar sig på arbetsmarknaden baserat på data från Fasit avseende olika ungdomskohorters huvudsakliga verksamhet 2017. Fram till 19 års ålder sker ungdomarnas huvudsakliga verksamhet utanför arbetsmarknaden. Vad gäller de yngre ungdomarna (15–19 år) betyder det oftast studier. När ungdomarna blir äldre speglar den bruna ytan även till exempel arbetslöshet och sabbatsår före och under vidare utbildning. Vid 19 års ålder, då ungdomarna börjar avsluta gymnasiet, sker rejäla kliv in på arbetsmarknaden. Vi ser också att inträdet på arbetsmarknaden ofta sker i form av deltid, men att heltid blir vanligare ju äldre personen blir. Värt att notera är dock att 24 procent av anställningarna är deltid även vid 29 års ålder. Vid 26 års ålder är 70 procent av ungdomarnas huvudsakliga verksamhet arbete.

Figur 3. Skattad huvudsaklig verksamhet för ungdomar (15–29 år) och för övriga (30–64 år), 2017

Notera: Bredden på staplarna i figuren motsvarar inte kohortstorlekar.

Källa: Fördelningsanalytiskt statistiksystem för inkomster och transfereringar (FASIT), SCB och egna beräkningar.

Vad gäller deltagande i arbetskraften föll det kraftigt för ungdomar mellan 20 och 24 år i samband med 1990-talskrisen då den gick från över 80 procent till drygt 70 procent. Sedan dess har deltagandet legat kvar på denna nivå. Även 25–29-åringarna följer samma mönster, om än inte med lika stor nivåskillnad. Detta speglar delvis den djupa lågkonjunkturen på 1990-talet, men också reformer på utbildningsområdet. Exempelvis blev de tvååriga yrkesgymnasierna treåriga för att på så vis ge all gymnasieutbildning behörighet till högskolestudier, och den högre utbildningen expanderade kraftigt till följd av ökade ambitioner att öka andelen eftergymnasialt utbildade bland befolkningen.

Tittar man på siffror kring ungdomars arbetslöshet framgår vidare ett persistensproblem på svensk arbetsmarknad, där mönstret är tydligast för 20–24-åringar men även syns för den grupp som består av 25–29-åringar.

Arbetslöshet i större omfattning kan grovt sägas uppstå då efterfrågan i ekonomin sjunker vid en lågkonjunktur eller vid strukturella skiften i ekonomin som drabbar vissa yrken, företag, sektorer eller regioner. I samtliga marknadsekonomier finns det således oavsett konjunkturläge ett visst antal personer som söker efter arbete och därmed definieras som arbetslösa. Viss arbetslöshet kommer också alltid finnas, till exempel då studenter träder in på arbetsmarknaden. Denna arbetslöshet kan bidra till en effektiv användning av arbetskraften om den är ett resultat av en sökprocess som gör att de arbetssökande ungdomarna hittar ett arbete där personens kompetens kommer till rätta.

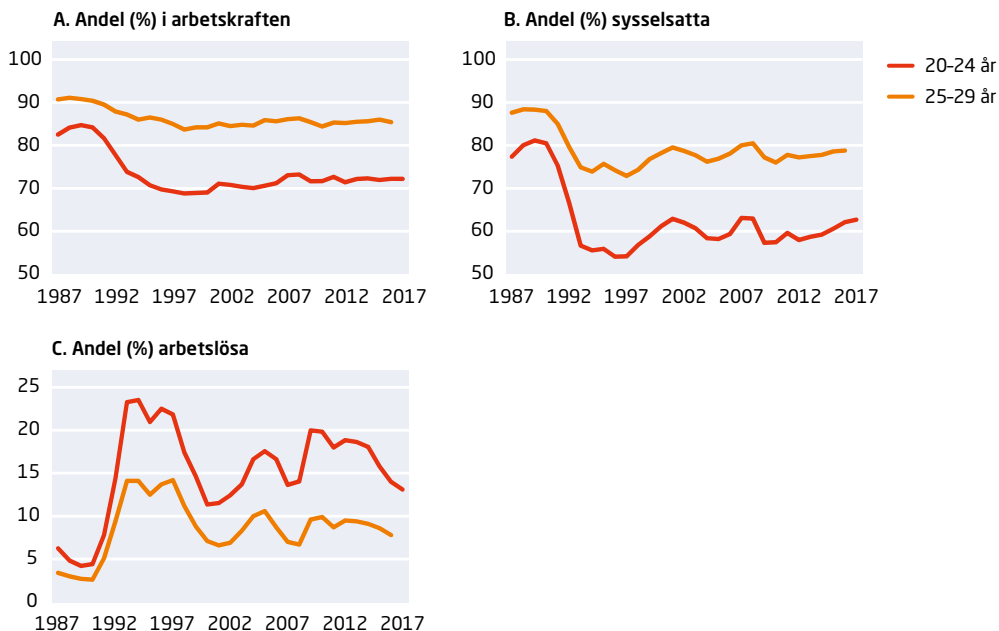
Det finns dock goda skäl att tro att arbetslösheten i de flesta fall är för hög. Ett tecken på hur väl ett lands arbetsmarknad fungerar är hur snabbt ekonomin återgår till sitt ursprungliga läge då en lågkonjunktur har passerat. Framförallt är det viktigt att undvika persistens, det vill säga att arbetslösheten inte fastnar på en hög nivå.

Varför arbetslöshet kan kvarstå då lågkonjunkturen passerat har varit föremål för mycket forskning under de senaste decennierna. Problemet uppmärksammades först i slutet av 1980-talet vid en jämförelse av den amerikanska och europeiska arbetsmarknaden. Där noterade man att den amerikanska arbetslösheten visserligen steg i en konjunkturedgång, men återgick till sin ursprungliga nivå då konjunkturen tog fart igen. I Europa däremot tenderade varje ny konjunktursvängning resultera i att arbetslösheten steg i nedgången, sjönk tillbaka i uppgången men inte återgick till sin ursprungliga nivå. Detta medförde att arbetslösheten för varje ny konjunkturedgång tenderade utgå från en allt högre nivå.

Utvecklingen för ungdomar i åldrarna 20–24 illustrerar detta mönster väl. Varje ny lågkonjunktur har tenderat att utgå från en allt högre nivå på arbetslösheten: 1990 (knappt 4 procent), 2000 (ca 8 procent) och 2008 (ca 10 procent). Senare års siffror antyder att arbetslösheten vid nästa lågkonjunktur inte nödvändigtvis behöver starta från en högre nivå än den för 2008 på runt 10 procent. Dock tyder mycket på att arbetsmarknadens funktionssätt för ungdomar har försämrats sedan början på 1990-talet.

Att det blivit svårare för unga att få jobb har givetvis påverkat etableringsåldern, men det har också gjorts reformer på utbildningsområdet som har lett till att åren i utbildning för många har blivit fler. Expansionen av högskolan har en stark förklaringsmekanism till den höjda etableringsåldern.

Figur 4. Andel (%) ungdomar som deltar i arbetskraften, är sysselsatta respektive arbetslösa efter åldersgrupp, år 1987-2017

Notera: Tidsserierna över andel i arbetskraften, sysselsatta och arbetslösa för ungdomar 20-24 år rör åren 1987-2017; samma tidsserier för ungdomar 25-29 år avser åren 1987-2016. Observera att skalorna på x- och y-axlarna varierar.

Källa: Arbetskraftsundersökningar (AKU), SCB

Konsekvenser av en senarelagd etablering på arbetsmarknaden

En senarelagd etablering på arbetsmarknaden får konsekvenser för alla inblandade. Kostnader för samhället uppstår i form av att resurser läggs på utbildning och att skatteintäkter uteblir. Kostnaderna för individen består av studielån, uteblivna inkomster under en period och i slutänden lägre pension. För företagen innebär det att de mister potentiellt humankapital.

Det finns också konsekvenser som riskerar att påverka karriärutvecklingen. En etablering i 30-årsåldern minskar tiden för lärande på arbetsplatsen. En potentiell arbetsgivare kan förväntas ha mindre incitament att satsa på en nyutexaminerad 30-åring än på en 22-åring utan tillräcklig kompetens för sina arbetsuppgifter. Man kan också förvänta sig att nyanställda som är lite äldre ställer högre krav på arbetsinnehåll och ersättningar – krav som en arbetsgivare kan ha svårt att leva upp till givet att den nyanställda ännu inte har erforderlig kompetens.

Ett annat problem är att en etablering i 30-årsåldern riskerar att krocka med andra livsprojekt som till exempel familjebildning, vilket ger mindre tid och engagemang för den nyanställda.

I en undersökning från Ungdomsbarometern tillfrågas 20–34-åringar om sina attityder till arbetslivet. Där framgår att det utanför jobbet är viktigt att få tid för vänner, familj, träning, laga mat, se på film, ta hand om kroppen och så vidare. Mycket fritid uttrycks vara ”livsviktigt”; se till exempel Ungdomsbarometern 2016. Att få till det samtidigt som karriärbyggande och familjebildning är svårt och när det inte går riskerar det att skapa stress med ökade sjukskrivningstal som följd.

Andrén (2017) har till exempel i en rapport konstaterat en kraftig ökning av psykisk ohälsa bland akademiker, där kvinnor är hårdast drabbade. Mycket hänförs till stress och brist på återhämtning. En delförklaring till en sådan utveckling kan vara just att för mycket händer ungefär samtidigt och att förväntningar inte infrias.

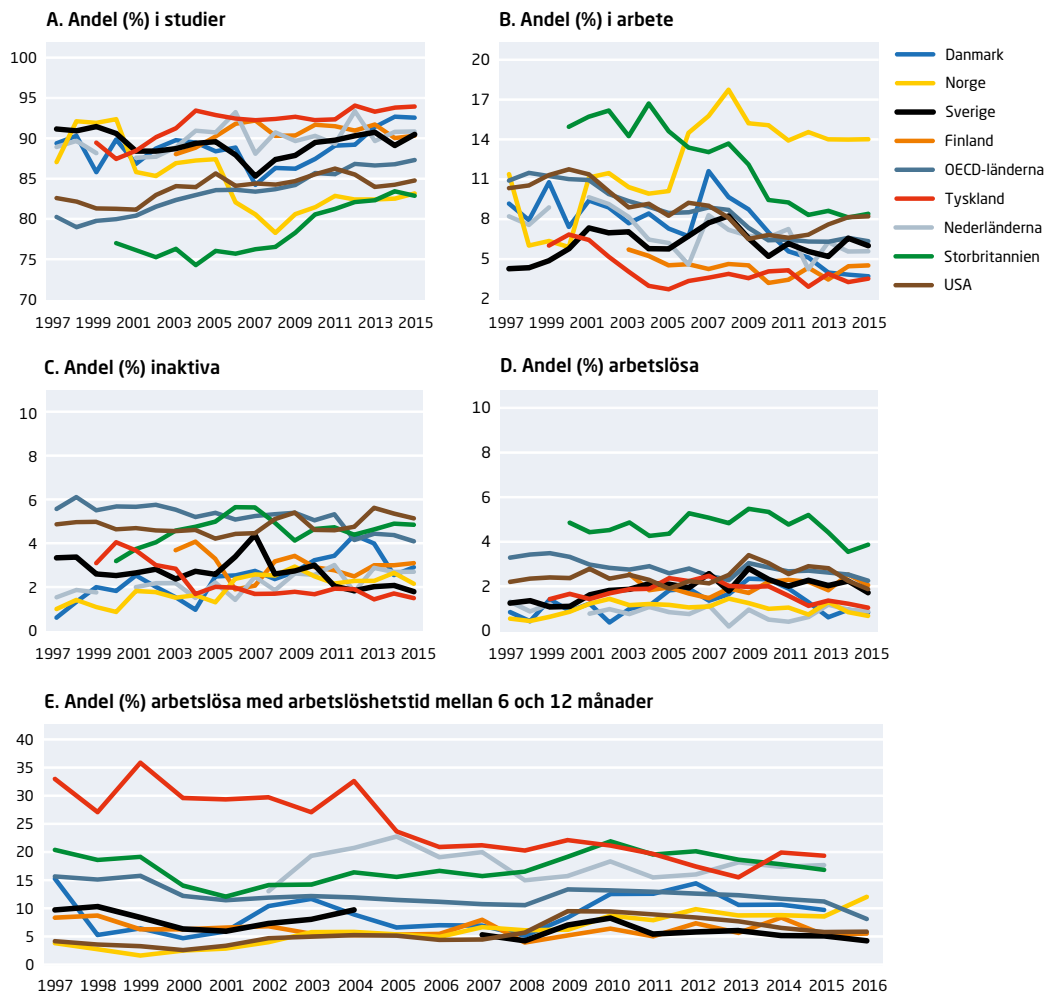
Internationell jämförelse

Vad gör 15-19-åringar?

Efter att ha gått igenom den successiva etableringen bland ungdomar i Sverige är det intressant att se hur det ser ut internationellt. Figur 5 visar jämförande internationell statistik över olika typer av aktiviteter för 15–19-åringar mellan 1997 och 2015. Det är värt att notera att sammansättningen av aktiviteterna varierar mycket för de yngsta (15 år) och de äldsta (19 år) i denna åldersgrupp.

I de nordiska länderna, med undantag för Norge, studerar över 90 procent av alla ungdomar i åldersgruppen 15–19 år; se figur 5A. Detta är högre än för OECD-genomsnittet, som först på senare år ligger över 85 procent. Från figur 5B ser vi också att sysselsättningsgraden för 15–19-åringar är låg (mellan 4 och 8 procent); förutom för norska ungdomar där den legat över 14 procent sedan 2008. Det avvikande mönstret för norska ungdomar speglar sannolikt den, sedan länge, starka arbetsmarknaden där alternativkostnaden för att utbilda sig är hög. Det finns också en svag tendens att ungdomar i de anglosaxiska länderna är sysselsatta i större omfattning än ungdomar i de nordeuropeiska länderna. Det kan möjligtvis spegla den flexiblare arbetsmarknaden i dessa länder, med till exempel lägre ingångslöner. Figur 5C visar också att i de nord-europeiska länderna är förhållandevis få ungdomar i 15–19-årsåldern inaktiva.

Figur 5. Jämförande internationell statistik för 15-19-åringar, 1997-2015

Figur 5C ger ingen information om vari inaktiviteten består. Vid en diskussion kring eventuella problem med etableringsprocessen är det av intresse om inaktiviteten består av ofrivillig (lång) arbetslöshet eller frivillig inaktivitet i termer av till exempel en jordenruntresa. Vi vet också att övergången från utbildning till etablering på arbetsmarknaden ofta är behäftad med viss arbetslöshet, så kallad friktionsarbetslöshet. Det är fullt naturligt. Ett problem uppstår först om arbetslösheten är långvarig.

I figur 5E presenteras tidsserier över långtidsarbetslösheten för ungdomar i åldrarna 15–19 år. Från figur 5E ser vi att långtidsarbetslösheten för ungdomar som är 15–19 år varierar över tid och mellan länder. Den är som lägst för norska och amerikanska ungdomar runt år 2000 och som högst för tyska ungdomar vid samma tidpunkt.² Den tyska ungdomsarbetslösheten har sedan dess fallit rejält, sannolikt som ett resultat av Hartz-reformerna³ som implementerades i mitten av 2000-talet. Långtidsarbetslösheten bland tyska ungdomar är dock fortfarande bland den högsta i vårt urval av

² Vid en internationell jämförelse av arbetslöshetstider är det värt att notera att länder har olika omfattning på arbetsmarknadspolitiska program, vilka ofta används för att bryta ungdomars arbetslöshetstider.

³ 2003–2005 genomfördes en rad arbetsmarknadsreformer i Tyskland (ofta benämnda Hartz-reformer). De bestod bland annat av subventionerade anställningar, starta eget-bidrag, avreglering av tillfälliga anställningar och en mindre generös arbetslöshetsförsäkring. Man introducerade också så kallade mini-jobs, speciella anställningsformer till lägre lön och lägre beskattning.

länder. Man kan också notera, genom att jämföra figur 5D och 5E, att den genomsnittliga tyska ungdomsarbetslösheten är låg medan långtidsarbetslösheten är hög. Detta skulle kunna spegla det faktum att utbildningssystemet i Tyskland är förhållandevis företagsspecifikt, vilket innebär att ungdomars humankapital då de drabbas av arbetslöshet inte är direkt överförbart till andra arbetsgivare. Bland de svenska ungdomarna finns, tillsammans med finska och amerikanska ungdomar, en jämförelsevis låg andel långtidsarbetslösa. Över tid verkar också spridningen mellan länderna minska.

Svenska ungdomar mellan 15 och 19 år sticker inte ut vid en internationell jämförelse. Framförallt inte i någon problematisk riktning, utan i så fall snarare tvärtom. Fördelningen av 15–19-åriga svenska ungdomars aktiviteter är förhållandevis stabil över tid. De studerar i hög utsträckning (90 procent), är sysselsatta i liten utsträckning (6 procent), få är inaktiva (4 procent) och få befinner sig i långtidsarbetslöshet (5 procent).

Vad gör 20-24-åringar?

Tittar man istället på vad ungdomar i åldern 20–24 år gör, det vill säga den ålder där många ungdomar antingen gör sitt inträde på arbetsmarknaden eller fortsätter till högre studier, så blir bilden något mer splittrad. Figur 6 visar jämförande internationell statistik över olika typer av aktiviteter för 20–24-åringar mellan 1997 och 2015.

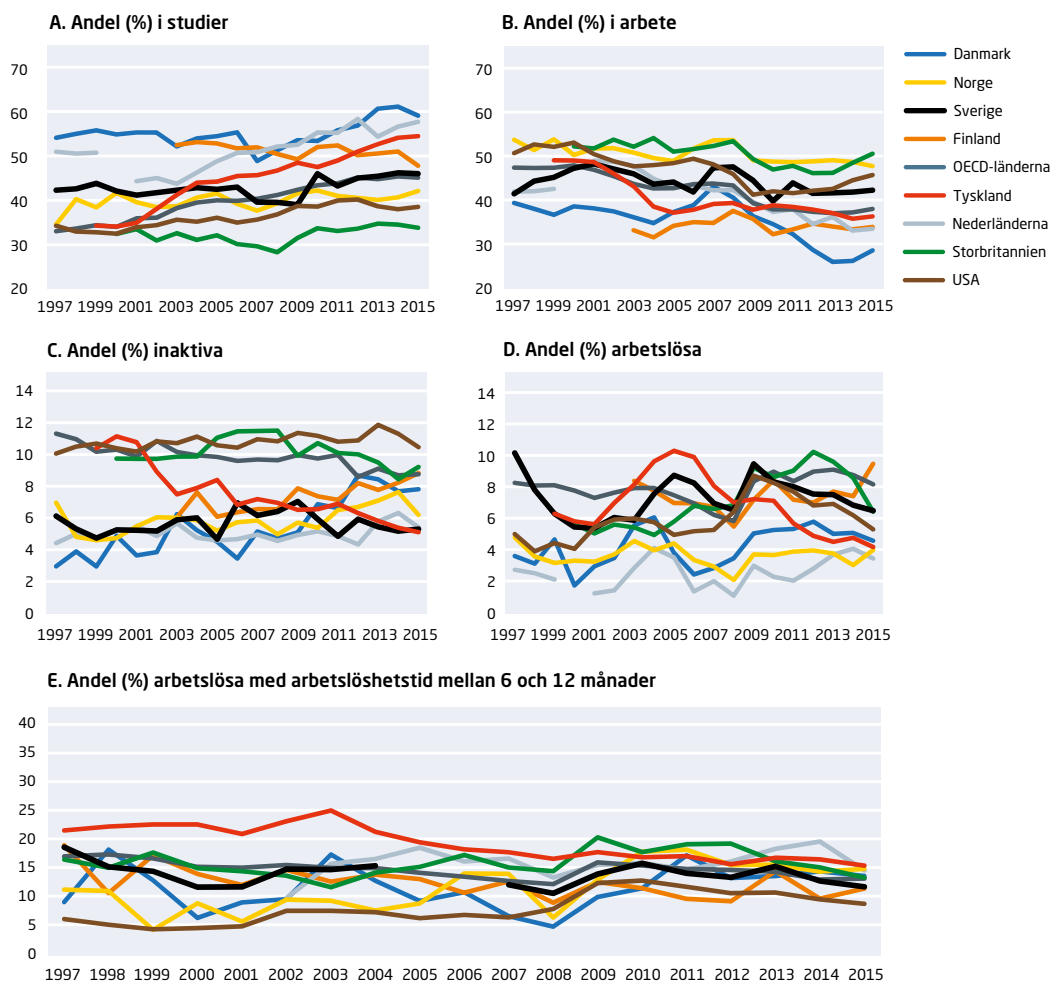
För det första kan man konstatera att andelen ungdomar i utbildning varierar betydligt mellan länderna och över tid; se figur 6A. Danmark ligger med över 55 procent i utbildning i topp under hela perioden, med undantag för något enskilt år. Norge ligger lägst med under 35 procent av 20–24-åringarna som är i utbildning under hela perioden. Den låga andelen norska ungdomar som studerar kan sannolikt även här förklaras av den starka arbetsmarknaden, där alternativkostnaden för att studera är hög. Värt att notera är att andelen finska ungdomar i åldern 20–24 år som studerar minskar i stort sett under den observerade perioden; för de flesta andra länder går utvecklingen i motsatt riktning. OECD-genomsnittet har till exempel stigit kontinuerligt, från 35 procent år 2005 upp till 45 procent år 2015. Svenska ungdomar placerar sig i mitten av fördelningen, med omkring 45 procent som studerar.

Från forskning och beprövad erfarenhet vet vi att ungdomar som inte har en gymnasieexamen kan få stora problem på arbetsmarknaden. I OECD:s jämförelse av hur många ungdomar som slutförde gymnasiet 2015 är slutförandegraden i Sverige mycket låg vid en jämförelse; se figur 7. Endast 70 procent av de ungdomar som påbörjar gymnasiet slutför det. Motsvarande siffra för Finland är nästan 100 procent, och inget annat land har en slutförandegrad under 80 procent.

En viktig fråga är vad de ungdomar i åldrarna 20–24 år som inte studerar gör. Ungdomar i Storbritannien, Norge och USA jobbar mest (över 45 procent), medan ungdomar i Danmark, Nederländerna och Finland jobbar minst (under 35 procent). Dessa variationer är till stor del en spegelbild av andelen ungdomar som studerar i respektive land. Spridningen i sysselsättningen ökar något över tid mellan länderna. För svensk del har andelen sysselsatta legat i mitten av fördelningen under tidsperioden och varierat mellan knappt 40 procent och 50 procent; variationen följer konjunkturen med toppar och bottnar i hög- respektive lågkonjunktur.

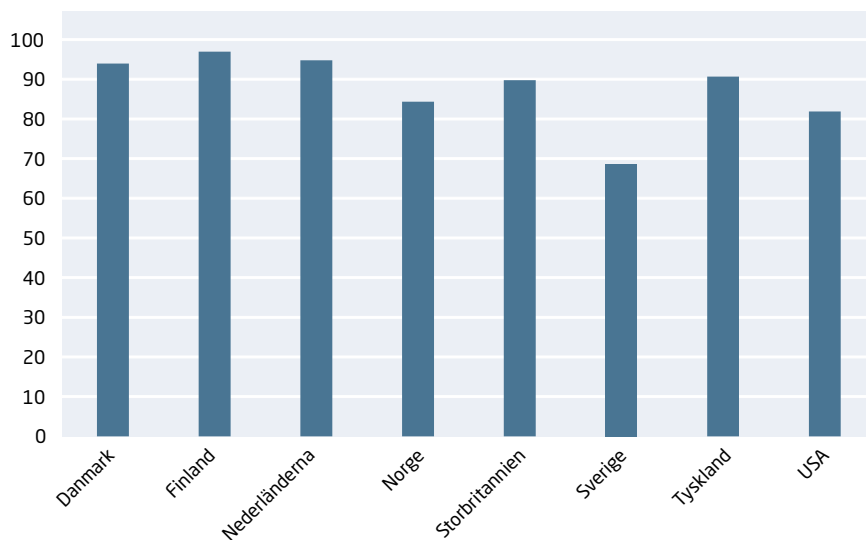
Figur 6. Jämförande internationell statistik för 20-24 åringar, 1997-2015

Notera: Brott i tidsserier uppstår då uppgifter saknas. Andel inaktiva ungdomar är de som varken studerar, arbetar eller uppfyller kraven på att vara arbetsökande.

Källa: OECD:s databas; Education and Training; Education at a Glance, Educational attainments and outcomes, Transition from school to work; Labour, Labour Force Statistics, Unemployment by duration.

Figur 7. Andel som slutförde gymnasieskolan, alla åldersgrupper, 2015

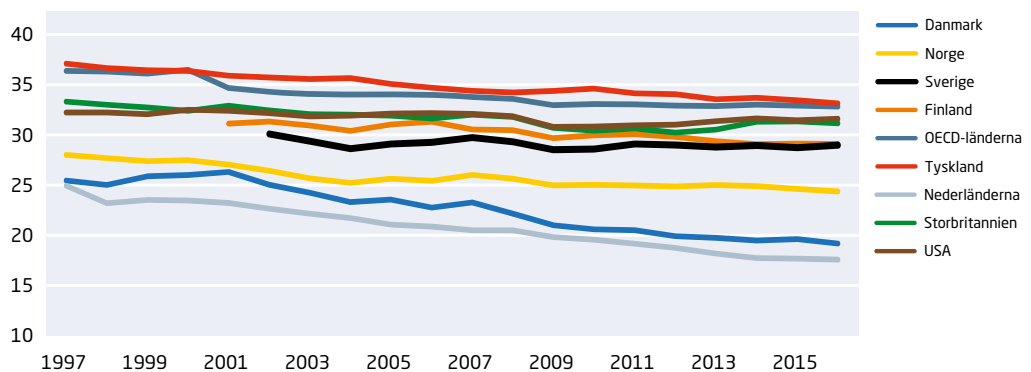

Notera: Uppgifterna saknas för OECD-genomsnittet.

Källa: OECD:s databas; Education and Training; Education at a Glance; Students, access to education and participation; Graduation rates and entry rates

Sysselsättningsgraden är ett vedertaget mått på arbetsmarknadens funktionssätt, men vill man ha en mer fördjupad bild av hur arbetsmarknaden fungerar och om personer kan försörja sig på sitt arbete ska man istället titta på antalet arbetade timmar. Figur 8 visar det genomsnittliga antalet arbetade timmar per vecka för personer mellan 15 och 24 år. Vi ser en svagt nedåtgående trend i antalet arbetade timmar för de ungdomar som är sysselsatta. Förklaringen kan illustreras av de norska ungdomarnas beteende. Vi har tidigare noterat att dessa har en hög sysselsättningsgrad jämfört med andra ungdomar och att det kan bero på det goda arbetsmarknadsläget i Norge under en längre period. Vi kan dock se att den höga sysselsättningsgraden inte motsvarats av en uppåtgående trend i antalet arbetade timmar. En förklaring till det kan vara att löneläget i Norge har varit så bra att inkomsten har varit konstant eller till och med ökat trots att det genomsnittliga antalet arbetade timmar minskat.

Figur 8. Jämförande internationell statistik för antal arbetade timmar per vecka för ungdomar 15-24 år som är sysselsatta, 1997-2016

Notera: Brott i tidsserier uppstår vid saknade uppgifter. Antalet arbetade timmar per vecka beräknas som antalet faktiska arbetade timmar dividerat med antalet sysselsatta i arbete.

Källa: OECD:s databas, Labour, Labour force statistics, Hours worked, Average usual weekly hours worked on the main job.

Tittar man sedan på inaktiviteten bland 20–24-åringarna är den nästan dubbelt så hög jämfört med den för de yngre ungdomarna; jämför figur 5C 15–19 år med figur 6C 20–24 år. I genomsnitt har de nordeuropeiska ungdomarna en lägre inaktivitetsgrad än ungdomarna i de anglosaxiska länderna och jämfört med OECD-genomsnittet. Det finns dock ett undantag, och det rör finska ungdomar som drabbats hårt av den finska utdragna lågkonjunkturen i samband med finanskrisen. Svenska ungdomar ligger i den nedre delen av fördelningen.

Figur 6C ger ingen information om vari inaktiviteten består. När man diskuterar eventuella problem med etableringsprocessen, är det som tidigare nämnts av stort intresse om inaktiviteten är långvarig eller om övergången från utbildning till etablering på arbetsmarknaden är kortvarig. Figur 6D och 6E visar därför olika mått på arbetslöshet för ungdomar mellan 20 och 24 år. Arbetslösheten varierar över tid och mellan länderna. I figurerna ser man tydliga spår av finanskrisen under 2008, och ungdomsarbetslösheten för 20–24-åringar är i många länder ännu inte tillbaka på samma nivåer som före krisen. Bland ungdomar på 20–24 år minskar arbetslösheten för de tyska ungdomarna i samband med implementeringen av Hartz-reformerna. Svenska ungdomar ligger i mitten av fördelningen för den genomsnittliga arbetslöshetsgraden, men är jämförelsevis lite långtidsarbetslösa.

Vad gör 25-29-åringar?

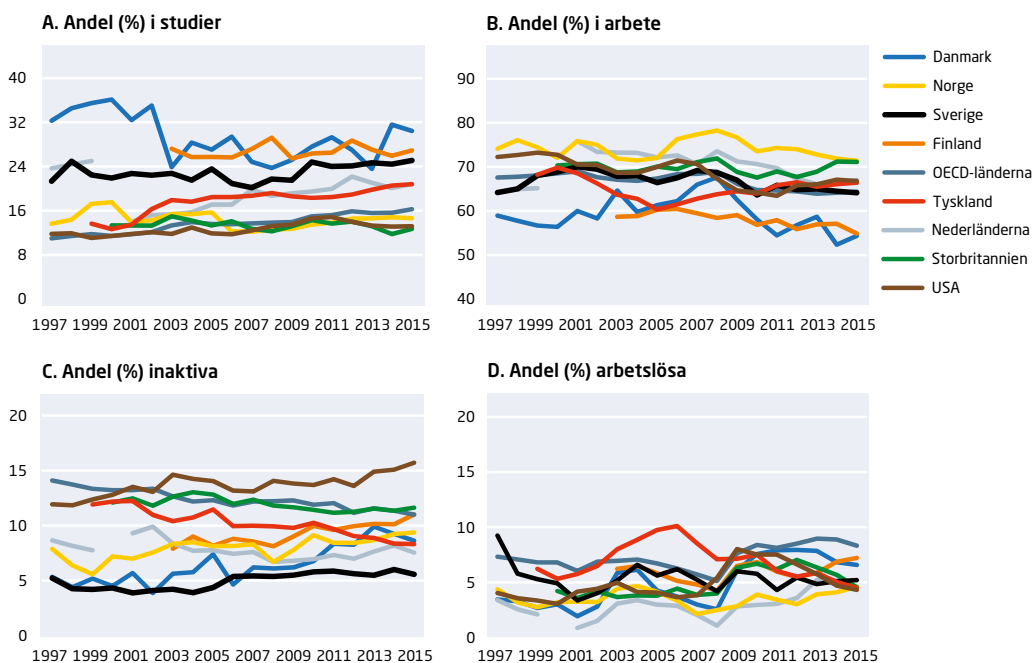
Avslutningsvis i den internationella jämförelsen är det intressant att titta på vad de unga vuxna, alltså de mellan 25–29 år, gör. Det är i de åldrarna som etableringen på arbetsmarknaden sker fullt ut. Figur 9 visar jämförande internationell statistik över olika typer av aktiviteter mellan 1997 och 2015.

I figur 9A ser vi att studerandegraden varierar mellan 30 procent (Danmark) och 12 procent (USA). Variationen över tid är förhållandevis konstant mellan länderna och med en svagt stigande trend i de flesta länderna. För svensk del ser vi från figur 9A att förhållandevis många unga vuxna studerar och har gjort så under en lång tid.

Vid etableringen på arbetsmarknaden för de som bedriver högre studier spelar det roll vid vilken ålder man påbörjar sina studier och hur länge man studerar. Vid en jämförelse är genomsnittsåldern för att påbörja sina studier hög för danska, svenska och finska studenter, runt 23–24 år, medan den i till exempel Nederländerna är under 20 år; se figur 10.

Den höga genomsnittsåldern för svenska studenter att påbörja sina högre studier kan ha flera förklaringar. För det första kan det reflektera att gymnasiestudierna förlängts, att de drar ut på tiden och att sabbatsår är vanligare nu än tidigare. Glappet på fem år, mellan gymnasieexamen på utsatt tid vid 19 år och att påbörja högre studier vid 24 år (som är genomsnittsåldern att påbörja högre studier i Sverige), är dock svårt att förklara med enbart dessa två faktorer. En kompletterande förklaring är att genomsnittet även fångar upp att relativt många vuxna personer påbörjar eller vänder tillbaka till universitet och högskola för att (vidare)utbilda sig.

Figur 9. Jämförande internationell statistik för 25-29-åringar, 1997-2015

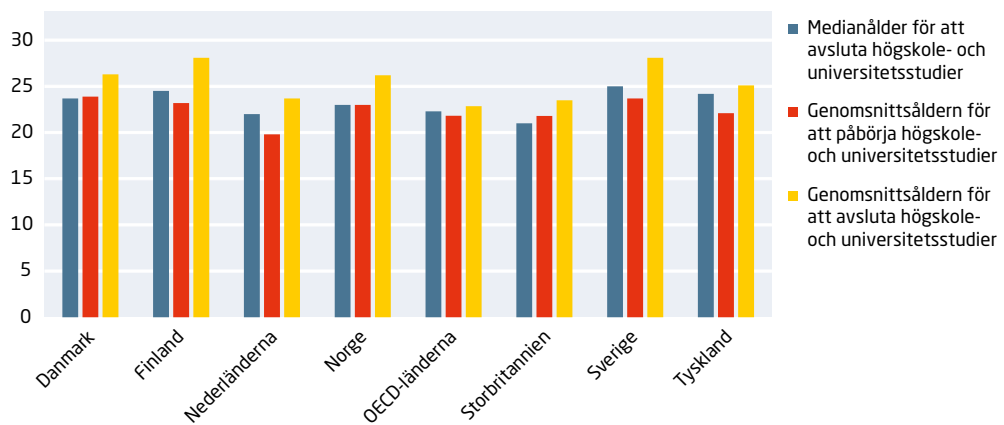
Notera: Brott i tidsserier uppstår då uppgifter saknas. Andel inaktiva ungdomar är de som varken studerar, arbetar eller uppfyller kraven på att vara arbetssökande.

Källa: OECD:s databas; Education and Training, Education at a Glance, Educational attainments and outcomes, Transition from school to work.

Man bör därför ha i åtanke att genomsnittssiffror kan vara problematiska. I figur 10 presenteras OECD-data för examensålder med både median (2011) och medelvärde (2014). För till exempel danska studenter och studenter i Storbritannien blir resultatet att medianåldern för när man *avslutar* sina studier är lägre än genomsnittsåldern för då man *påbörjar* sina studier.

Jämför man genomsnittsåldrarna för att påbörja och avsluta sina högskolestudier framgår att svenska och finska studenter verkar tillbringa längst tid i högre utbildning: ca fem år. Motsvarande siffra för Danmark, Norge och Tyskland är ca tre år. Utbildningssystemen i olika länder är dock inte alltid jämförbara. I till exempel Storbritannien är det vanligt med direktövergångar från gymnasiet till kortare högre studier och att man därefter arbetar några år för att sedan gå till exempel en masterutbildning. I Sverige sker detta mer i ett svep. Däremot har Sverige en jämförelsevis hög andel studenter som väljer att läsa långa utbildningar jämfört med andra länder.

Figur 10. Genomsnittsålder (2014) för att påbörja universitets- och högskolestudier på kandidatnivå, samt median- (2011) och genomsnittsålder (2014) för att avsluta studierna, alla åldersgrupper

Notera: Genomsnittsålder är beräknad för alla som påbörjar och avslutar högre studier, det vill säga unga som vuxna. Medianåldern är den ålder bland en grupp personer som är den "mitten", det vill säga 50 procent av personerna är äldre än och 50 procent är yngre än medianåldern.

Källa: OECD:s databas, Education and Training, Education at a Glance.

Värt att notera i figurerna är att studenter i de nordiska länderna, jämfört med snittet för OECD, påbörjar och avslutar sina studier sent. Det antyder att den höga examensåldern kan hänga ihop med gemensamma drag för de nordiska modellerna. Enligt Uusitalo (2010) antyder data, om än inte med någon större precision, att det kan finnas ett samband mellan hög examensålder och avsaknad av studieavgifter, förekomst av progressiv beskattning och små löneskillnader mellan hög- och lågutbildade. Litteraturen pekar även i övrigt på att ekonomiska incitament har betydelse för när i tiden individen bedriver sina studier. En annan förklaring som vi antyder är att det i de nordiska länderna är fler vuxna som studerar, vilket kan påverka de genomsnittliga siffrorna något.

Vad gäller sysselsättningen för de unga vuxna är variationen över tid och mellan länderna förhållandevis stabil, med en svagt nedåtgående trend. Norska unga vuxna och de i de anglosaxiska länderna ligger i topp; unga vuxna från Nederländerna har legat högt under stora delar av mätperioden men har fallit tillbaka under senare år. De unga vuxnas sysselsättningsgrad i Sverige har legat i mitten av fördelningen under hela perioden, och fallit från knappt 70 procent år 2000 till knappt 65 procent år 2015.

Från figur 9C ser vi att inaktivitetsgraden är lägre i de nordeuropeiska länderna än i de anglosaxiska. I figur 9D, som visar arbetslösheten, ser man tydliga spår av lågkonjunkturen i samband med finanskrisen 2007/2008. I de flesta länder har arbetslösheten inte fallit tillbaka till 2007 års nivåer. Även för unga vuxna i Tyskland verkar Hartz-reformerna ha sammanfallit med en lägre arbetslöshet. För svensk del ser vi spår av 1990-talskrisen i inledningen av tidsserien, sedan placerar sig de yngre vuxnas arbetslöshet i mitten av fördelningen.

Analys av den internationella jämförelsen

Den jämförande internationella analysen visar att det är stor variation mellan länder och över tid vad gäller ungdomars aktiviteter. Ett robust samband är dock att ungdomar studerar i unga åldrar för att sedan successivt etablera sig på arbetsmarknaden. Data antyder att andelen studerande har växt över tid och att ungdomar väljer att studera under dåliga tider då alternativkostnaden är låg. Långtidsarbetslösheten bland tyska ungdomar var hög i början av 2000-talet, men minskar kraftigt samtidigt som Hartz-reformerna genomfördes. Ungdomarna i de nordiska länderna (med vissa enskilda undantag) studerar eller jobbar mer och är mindre inaktiva och långtidsarbetslösa än OECD-genomsnittet.

Vid en internationell jämförelse av makrodata från OECD om ungdomars övergång från studier till sysselsättning sticker inte svenska ungdomar ut nämnvärt, förutom i några avseenden. För det första är svenska ungdomar mer arbetslösa men mindre inaktiva och långtidsarbetslösa. Detta kan synas oförenligt men speglar sannolikt att svenska ungdomar erfar jämförelsevis många korta arbetslöshetsperioder innan de får en fast förankring på arbetsmarknaden. OECD-data tyder också på att 30 procent av ungdomarna inte avslutar sina gymnasiestudier, vilket är mycket högt vid en internationell jämförelse. Svenska studenter påbörjar och avslutar högre studier sent vid en internationell jämförelse. Det finns förmodligen flera anledningar till detta. En del förklaring kan vara att genomsnittsvärdena drivs upp av att fler äldre studerar i Sverige än i andra länder, men en viktig förklaring kan också vara att svenska studenter tar längre tid på sig att avsluta gymnasiet, tar utsträckta sabbatsår innan de påbörjar sina högre studier och tillbringar lång tid i högre studier.

Utbildning som investering samt humankapitalteorin

Utbildningens betydelse för en ung människas framgång på arbetsmarknaden är oomtvistad; se till exempel Björklund m.fl. (2010), Eriksson m.fl. (2007) och Konjunkturrådets rapport (2017). En utbildning är en investering. När man talar om utbildning som investering analyseras framförallt ungas utbildningsval och övergången från studier till arbete. Då kan man använda sig av humankapitalteorin. Mycket förenklat innebär denna att utbildning är ett sätt för personen att förbättra sina framtida inkomster. Utgångspunkten är att utbildningsbeslutet ska ses som ett investeringsbeslut. Man tänker sig till exempel att en person har avslutat gymnasiet och ska välja mellan att studera vidare eller börja arbeta. Om personen börjar arbeta direkt får hen en viss inkomst och om hen väljer att studera får hen en högre inkomst, men först efter avslutade studier.

För att kunna analysera investeringsbeslutet behöver man veta kostnader och intäkter av ytterligare utbildning. Intäkterna kommer av förväntad högre inkomst vid fortsatta studier (med antagandet att ökad utbildning leder till ökad produktivitet och därmed högre lön) och kostnaderna kommer av den förlorade inkomsten de år man studerar. Individens bedömer sedan om den framtida högre inkomsten av längre utbildning

överstiger inkomstbortfallet under studietiden. Individerna måste också ta hänsyn till att de två inkomstsströmmarna har olika tidsprofiler. Eftersom en krona i framtiden inte är lika mycket värd som en krona som erhålls idag måste de framtida inkomstsströmmarna diskonteras, det vill säga räknas om till nuvärde.

Ur den här stilerade modellen följer en rad konsekvenser. För det första kommer en högre lön för högutbildade leda till ökad efterfrågan på utbildning, jämfört med de som enbart har gymnasieutbildning. För det andra är utbildning i unga år mer lönsam än senare i livet eftersom avkastningstiden på utbildningen ökar om man börjar tidigt. För det tredje kommer ökade kostnader vid utbildning (till exempel dyrare läromedel, terminsavgifter, mindre generösa bidrag och lån) att minska efterfrågan på utbildning. Med humankapitalteorin i åtanke ska vi analysera vad som har hänt i den högre utbildningen under senare år, med fokus på etableringen på arbetsmarknaden.

Etableringen för högskoleutbildade, om man ser etablering som likställt med ett arbete vilket som helst, är inte ett stort problem för högskoleutbildade. Nästan alla kommer till slut i arbete. Ett större problem är vid vilken ålder de debuterar på arbetsmarknaden (eller mer precist när deras huvudsakliga aktivitet är arbete). Detta är av intresse för individen själv i termer av hur många år han eller hon får avkastning för sin utbildning och vilken framtida pension personen får, men det handlar också om för samhället högproduktiv arbetskraft.

Internationella jämförelser visar att svenska ungdomar påbörjar och avslutar sina studier sent. I genomsnitt påbörjar vi studierna vid 24 års ålder. Genomsnittsåldern påverkas dock av att 12 procent av högskolenybjörjarna är mellan 30 och 64 år gamla. Mediantiden för att påbörja studier är 21 år.

Vid vilken ålder man påbörjar högre studier påverkar vid vilken ålder man avslutar sina studier. Knappt hälften av dem som examinerades under läsåret 2015/2016 var 26 år eller yngre och 65 procent av de examinerade var 28 år eller yngre. Genomsnittsåldern för de examinerade, med minst tre års aggregerad utbildningstid, var ca 28 år. Det är en siffra som stämmer väl överens med OECD-genomsnittet för Sverige. Enligt UKÄ (2017a) var medianexamineringsåldern 27 år. Oavsett vilka mått man använder kan man konstatera att vi både påbörjar och avslutar högre studier sent i Sverige. Det påverkar etableringen på arbetsmarknaden och i förlängningen också avkastningen på utbildningen.

Humankapitalteorin säger oss alltså att investeringar i utbildning ger resultat i form av ökad produktivitet och högre lön i arbetslivet, varför ett attraktivt alternativ för många efter att de slutfört sina gymnasiestudier är att gå vidare till högre utbildning. Detta samband gäller dock endast om kompetensen som individen får genom utbildningen utnyttjas. Av denna anledning är det viktigt att de kunskaper som studenten får genom sin utbildning är relevanta för hans framtida jobb samt att han eller hon relativt snabbt efter avslutad utbildning kommer ut i anställning så att kunskaperna omsätts och vedergälls via inkomster.

Under 1990-talet och 2000-talet har det, förutom en senareläggning av etableringen på arbetsmarknaden, observerats ett antal tendenser som indikerat att övergången till arbete inte har skett helt smidigt. Humankapitalmodellernas förmåga att förklara utvecklingen har därför ifrågasatts. I följande avsnitt ska vi redogöra för ett antal problemställningar som bidrar till detta, varav några redan nämnts ovan: för många studerar istället för att arbeta, för många påbörjar sina högre studier för sent och för många tar för lång tid på sig att genomföra sina studier.

För många idag studerar istället för att arbeta

Ambitionen att öka antalet högre utbildade i Sverige ledde till en stor ökning av antalet studieplatser under 1990-talet. Antalet registrerade studenter har fördubblats från cirka 200 000 i början på 1990-talet till drygt 400 000 idag.

Sverige har en något högre andel högutbildade (37 procent) i arbetskraften än OECD-genomsnittet som ligger på 33 procent. Högst andel har några av världens rikaste länder såsom Kanada och Luxemburg, men det finns också länder som till exempel Tyskland som har en lägre andel högutbildade än både Sverige och OECD-genomsnittet men som har en stark ekonomisk utveckling.

Expansionen av den högre utbildningen har medfört att andelen högutbildade i befolkningen har ökat betydligt i Sverige; se till exempel SCB (2016). Enligt Eklund & Pettersson (2017) hade 22 procent av arbetskraften i början av 1990-talet någon form av högre utbildning, varav 11 procent hade tre år eller mer. Motsvarande siffra idag är 40 procent, varav 27 procent har läst tre år eller mer.

Eklund & Pettersson (2017) menar också att expansionen av formell utbildning inte återspeglas i näringslivet; medan andelen högutbildade i arbetskraften ligger på ca 40 procent är andelen högutbildade i näringslivet bara ca 22 procent. En förklaring är att många av de yrkesgrupper som höjt sin utbildningsnivå arbetar i offentlig sektor. En annan förklaring, menar de, kan vara att utbudet och sammansättningen av utbildningar inte svarar mot den efterfrågan som finns i arbetslivet.

Murphy m.fl. (1991) hävdar att sättet som ett samhälle fördelar talang på har betydelse för den ekonomiska tillväxten. Länder med en hög andel ingenjörer växer till exempel snabbare än länder med en relativt hög andel jurister. Ekonomisk tillväxt behöver alltså inte vara synonymt med en hög andel högskoleutbildade, utan verkar snarare vara kopplad till hur sammansättningen av de högutbildade ser ut.

Sett ur ett svenskt perspektiv är detta intressant. Sverige lägger stora resurser på den högre utbildningen – cirka 2 procent per år av BNP. Om avkastningen av utbildningen inte motsvarar den investering som görs, för att vi inte förmår oss att ta vara på den kapacitet som finns, behöver vi börja diskutera för hur många och på vilket sätt utbildning ska vara subventionerad.

I avsnittet om humankapitalteorin framgick att utbildning är ett sätt för individen att förbättra sina framtida inkomster givet att utbildningsbeslutet ses som ett investeringsbeslut. Då tänker man sig att en person som har avslutat gymnasiet, och ska välja mellan att studera vidare eller börja arbeta, analyserar investeringsbeslutet utifrån kostnader och intäkter av ytterligare utbildning.

Det förutsätter dock en tanke om vad en utbildning kan tänkas leda till. Svenska studenter bryr sig relativt lite, om än mer än tidigare, om vad utbildningen kan leda till. Intresse är klart överordnat förutsättningar på arbetsmarknaden. I en karriärundersökning från Adecco (2012) framgår till exempel att bara drygt en av tre studenter i Sverige väljer utbildning helt eller delvis utifrån hur arbetsmarknaden ser ut. Resten har ingen kunskap om förutsättningarna eller bryr sig inte om dem när de väljer utbildning.

Humankapitalteorin förutsätter dessutom att potentiella studenter kan få information om olika utbildningars arbetsmarknadsutfall för att på så sätt kunna väga kostnader mot intäkter. Det är svårt att hitta tillräckligt bra information om vad utbildningar leder till. Den information som finns bygger många gånger på generella prognoser. Den

mest värdefulla informationen fås genom att följa upp före detta studenter (alumni) från en utbildning och kartlägga sysselsättning, lön, yrkesspridning och så vidare. Detta görs inte på ett systematiskt och strukturerat sätt i Sverige idag trots starka och många påtryckningar från såväl arbetsgivarorganisationer, fackförbund och studentorganisationer.

Svårigheten att välja utbildning leder dessutom till att många är missnöjda med sina utbildningar. I en artikel av Larsen & Adelborg (2012) framgår att var tredje nyexaminerad ångrar sitt utbildningsval. Motsvarande resultat konstaterades av Almerud m.fl. (2011) när före detta studenter, ett halvt år efter avslutad examen, fick frågan om de skulle välja samma utbildning om de fick möjlighet att välja om. Var tredje respondent svarade då att de skulle valt en annan utbildning om de hade fått välja om. I samma studie fanns en korrelation mellan missnöje med utbildningen och svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden efter avslutade studier.

Investeringsperspektivet är särskilt viktigt att beakta ur ett svenskt perspektiv eftersom Sverige har en låg utbildningspremie – den lägsta bland OECD-länderna. En högskoleutbildad person i Sverige tjänar i genomsnitt 17 procent mer än en person med enbart gymnasieutbildning. Den ekonomiska avkastningen skiljer sig mycket mellan olika utbildningsinriktningar, men att läsa vidare efter gymnasiet är inte en garanti för ekonomisk avkastning. För vissa personer kommer den till och med vara negativ jämfört med om de hade valt att börja jobba direkt efter gymnasiet.

En annan viktig frågeställning när man diskuterar volymer är också hur många och hur långa utbildningar som behövs. Sverige har en relativt sett hög andel studenter som läser utbildningar med en nominell studietid på minst fem år. Var fjärde student gör det. Samtidigt visar etableringsundersökningar att de jobb många får efter avslutad utbildning inte kräver så långa utbildningar.

Att jobben inte kräver så långa utbildningar framgår till exempel i en undersökning av SCB (2017b), där de undersöker universitets- och högskolestuderande som har avslutat sin utbildning 2013/2014. Sett till hela populationen hade 65 procent tagit en treårig examen och 32 procent en minst fyraårig examen. Bland de som läst fyra år eller mer ansåg mer än 90 procent att en högskoleutbildning krävdes för att klara av jobbet. Däremot ansåg bara knappt 60 procent att en minst fyra år lång utbildning krävdes. Att respondenterna gör distinktionen mellan huruvida jobbet kräver en kortare eller längre utbildning kan tolkas som att det finns en förståelse för att tillämpningen av utbildningen inte handlar om att jobbet ska spegla utbildningens exakta innehåll, utan att det är bredare än så.

Sammantaget finns det anledning att tro att för många, åtminstone i vissa avseenden, läser på högskolan. Många studenter väljer högskoleutbildning relativt slumpmässigt, där intresse eller möjligheten att bli antagen är överordnad utbildningens utfall. Då dagens system för tilldelning av resurser till den högre utbildningen innebär att studenternas val styr både utbud och dimensionering av utbildningar, snarare än arbetsmarknadens efterfrågan på kompetens, är detta problematiskt. Sammantaget finns det också mycket som tyder på att många studenter hade valt en annan utbildning, eller kanske valt att läsa kortare utbildningar eller inte alls, om de hade haft bättre information och om de i högre grad sett sin utbildning som en investering istället för konsumtion.

Ett annat tecken på att det finns personer som med facit i hand kanske inte skulle valt en högskoleutbildning, är att studenter på yrkeshögskolan får en alltför hög utbildningsbakgrund. Andelen som har genomgått en eftergymnasial utbildning på

minst tre år före YH-utbildningen har ökat från 8 procent till 13 procent på tio år. Av de kvinnor som påbörjade sin utbildning 2016 hade 15 procent en eftergymnasial utbildning på minst tre år. Motsvarande andel för män var 11 procent. En tredjedel av de som påbörjar YH-studier har minst en termin av eftergymnasiala studier. På tio år har andelen ökat från 24 procent till 34 procent; se till exempel Yrkeshögskolan (2018).

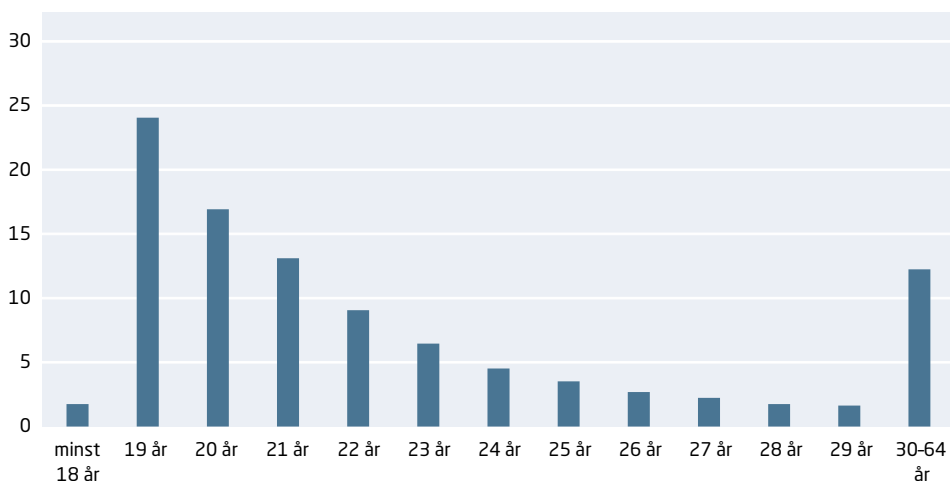
För många påbörjar sina högre studier för sent

Den höjda etableringsåldern har flera förklaringar. Som redogjorts tidigare i rapporten finns det mycket som tyder på att arbetsmarknadens funktionssätt för unga människor försämrats sedan början av 90-talet och att det idag är svårare för unga att få jobb. Men flera viktiga förklaringar hittar vi också i den högre utbildningen. I föregående avsnitt beskrevs den kraftiga expansionen av högskolan och eventuella effekter av denna. Men samtidigt som fler väljer att studera vidare efter gymnasiet kan vi också se en förskjutning i när man påbörjar högre studier.

Genomsnittsåldern för att påbörja högskolestudier i Sverige är 24 år. Det kan jämföras med OECD-genomsnittet som är 22 år. Andelen 19-åringar som studerar hel- eller deltid på en eftergymnasial utbildning är endast 16 procent i Sverige. Det kan jämföras med OECD-genomsnittet på 33 procent. Vid 20 år har denna andel ökat till 24 procent och OECD-genomsnittet till 38 procent. Dessa andelar bör sättas i relation till att 47 procent bland 25–34-åringarna i Sverige hade någon typ av högre utbildning 2016. Motsvarande andel i OECD var 43 procent; se till exempel OECD (2017).

Genomsnittet dras dock upp av att vi har relativt många äldre studenter. Figur 11 visar att över 50 procent av de som påbörjar högre studier är högst 21 år och att ca 75 procent av de som påbörjar högre studier har gjort det vid 24 år⁴. Medianåldern för att påbörja högre studier är alltså 21 år. Det är inte lika uppseendeväckande men är fortfarande högre än i de flesta andra länder.

Figur 11. Andel högskole- och universitetsnybörjare efter åldersgrupp, läsåret 2015/2016

Notera: Under läsåret 2015/2016 påbörjade drygt 62 000 personer universitets- och högskolestudier, vilket gör att till exempel 15 000 studenter var 19 år och ca 7 500 var 30-64 år.

Källa: Universitetskanslersämbetet och egna beräkningar.

⁴ Här får tvärsnittet för läsåret 2015/16 representera en tänkt fördelning för alla kohorter vad gäller startålder för högre studier.

Vi har alltså en relativt sett låg andel direktövergångar från gymnasieskolan, där många väljer att vänta några år innan de påbörjar högre studier. Läsåret 2014/2015 var det andra året som elever slutförde gymnasieskolan enligt den nya gymnasieskolan (Gy 2011) och erhöll gymnasieexamen. Av dessa hade 23 procent (av samtliga gymnasie-studerande inklusive yrkesprogrammen) påbörjat högskolestudier läsåret därpå, 2015/2016. Det är en minskning med knappt 2 procentenheter jämfört med de som slutförde gymnasieskolan året innan; se till exempel UKÄ (2017b).

Antalet direktövergångar från gymnasiet till högskolan är lågt även om man enbart tittar på övergången från de högskoleförberedande programmen. Enligt en ny studie från Skolverket gör endast 30 procent av eleverna på de högskoleförberedande programmen en direktövergång till högskolan. Det är dock stora skillnader mellan de olika programmen. Från naturvetenskapsprogrammet är andelen direktövergångar 47 procent, följt av tekniska programmet på 43 procent. I botten finns samhällsvetenskapsprogrammet och estetiska programmet med en andel elever på 22 respektive 14 procent som gör direktövergång till högskolan; se till exempel Skolverket (2018).

För dem som är födda under 90-talet är andelen som påbörjat högskolestudier vid 19 års ålder större jämfört med de som är födda på 80-talet. Trenden har dock varit nedåtgående, och de som föddes i mitten av 90-talet påbörjade i lägre utsträckning högre studier vid 19 års ålder än de som föddes några år tidigare. Mellan årskullarna som är födda 1995 och 1996 minskade andelen som påbörjat högskolestudier senast vid 19 års ålder med nästan 1 procentenhet, och årskullen födda 1996 hade den lägsta andelen direktövergångar hittills bland de födda på 90-talet.

Andelen som påbörjar högskolestudier senast vid 24 års ålder har varierat mellan 43 och 45 procent för dem som är födda på 80- och 90-talen. Även om andelen 19-åringar som påbörjat högskolestudier minskat under de senaste åren, är andelen fortfarande högre än för dem som föddes på 80-talet; se till exempel UKÄ (2016 b).

Det finns anledning att fundera över vad det här glappet mellan gymnasieexamen och påbörjandet av högskolestudierna beror på. En förklaring kan vara att gymnasie-studierna inte slutförs inom avsatt tid. Knappt 74 procent av de elever som gick högskoleförberedande program klarade det på tre år, och efter fem år var andelen drygt 80 procent.⁵ Det är dock inte troligt att det framförallt är de personer som inte klarar sina gymnasiestudier inom avsatt tid som i första hand går vidare till högskolan. Statistisk från Skolverket visar att andelen som tar gymnasieexamen är högre bland de högskoleförberedande programmen – 77 procent jämfört med 72 procent bland yrkesprogrammen 2017. Det gymnasieprogram där störst andel elever tog en examen 2017 var naturvetenskapsprogrammet, där 80,2 procent fick en examen; se till exempel Skolverket (2017 c).

En andra förklaring skulle kunna vara att deltagande i och examen från högre utbildning varierar med konjunkturen. Åren efter finanskrisen har till exempel andelen personer med examen från universitet och högskola i åldrarna 23–25 år ökat med nästan 20 procentenheter. Detta speglar att alternativkostnaden för att utbilda sig är låg då det är svårt att få ett jobb. I internationella jämförelser framgår ett motsvarande beteende för norska ungdomar; där är alternativkostnaden för att studera hög eftersom det är lätt att få jobb ändå (sannolikt också till en bra lön).

⁵ Notera att siffrorna är tagna för läsåret 2011/12 och de kan variera över tid. Det finns en svag tendens till bättre resultat i termer av gymnasiebehörighet för de senare läsåren.

En tredje förklaring kan vara att det är vanligare idag än tidigare att ungdomar tar sabbatsår före och under studierna för att jobba, resa eller göra andra saker. Denna typ av aktiviteter var tidigare förbehållna barn till mycket resursstarka föräldrar, men då det allmänna väståndet vuxit har fler och fler ungdomar getts denna möjlighet.

En fjärde förklaring är att det finns ett samband mellan hög examensålder, vilket är en naturlig konsekvens av en senarelagd studiestart, och avsaknad av studieavgifter, progressiv beskattning och små löneskillnader mellan hög- och lågutbildade.

En femte förklaring kan vara den låga ekonomiska avkastningen på studier i Sverige. Sverige har världens lägsta utbildningspremie. Som högskoleutbildad kan man räkna med att i genomsnitt tjäna 17 procent mer än den som har en gymnasieutbildning. Den förväntade låga avkastningen kan bidra till att studenter senarelägger utbildningen, förlänger utbildningstiden eller väljer utbildningar med relativt låga löner. De låga förväntningarna medför också att de studerande i sina studieval blir okänsliga för utbildningarnas längd; se till exempel OECD (2017).

Det är givetvis svårt att avgöra vad som är en optimal ålder för att påbörja och avsluta högre utbildning, men vi vet från humankapitalteorin att ju längre tid en person tillbringar på arbetsmarknaden, desto längre tid får hen avkastning på sin investering. Det talar för att man ska börja så tidigt som möjligt med sina studier. Samtidigt bör man, när man påbörjar högre studier, vara motiverad och allra helst hitta rätt utbildning direkt. Annars riskerar tiden i utbildning bli längre än nödvändigt. Det behöver givetvis inte heller vara så att allt ungdomar gör utanför lärosalarna är improduktiv verksamhet; livserfarenhet kan även det ses som humankapital. Detta kan tala för att andra aktiviteter än studier under *kortare perioder* efter gymnasiet även det kan vara en bra investering för framtiden.

För många tar för lång tid på sig att slutföra sina studier

Ambitionen att fler ska ha en högre utbildning har bidragit till att senarelägga etableringen på arbetsmarknaden. I samband med att Sverige blev en del i Bologna-processen⁶, som syftade till att anpassa den högre utbildningen till resten av Europa, senarelades etableringen ytterligare eftersom det ledde till att utbildningsstrukturen ändrades och många utbildningar förlängdes. Magisterexamen ersattes många gånger med en masterexamen som innebar en förlängning i studietid från ett till två år.

En faktor som i hög grad påverkar när unga etablerar sig på arbetsmarknaden är också genomströmningen i den högre utbildningen. Genomströmning är ett sammanfattande mått för studieresultat, flöden och andelen examinerade i utbildningen – alltså hur många av de som påbörjar högre studier som också genomför och slutför dem samt hur de etablerar sig efter avslutade studier.

Om genomströmningen är dålig innebär det att individer tillbringar längre tid i utbildning än vad som är tänkt. Det påverkar givetvis när individen sedan också etablerar sig på arbetsmarknaden. Att titta på genomströmningen och försöka förstå hur den ser ut och varför, är därför viktigt.

⁶ Bologna-processen inleddes i början av 2000-talet och är ett europeiskt samarbete med mål att de deltagande (ett 50-tal) länderna skulle ha lättförståeliga och jämförbara utbildningssystem. Samarbetet skulle också göra det lättare för studenter och arbetssökande akademiker att röra sig över nationsgränserna i Europa. För Sverige innebar det att man införde en ny utbildnings- och examensstruktur 2007. Bland annat införde man 2-åriga Masterutbildningar som till stor del ersatte de 1-åriga magisterutbildningarna.

När man pratar om genomströmning brukar upp till fem olika genomströmningsmått innefattas:

- Studietid
- Prestationsgrad
- Studieavhopp
- Examina
- Etableringen på arbetsmarknaden

Vart och ett av måtten är intressant att ta upp för att ge en bild av hur genomströmningen i den svenska högre utbildningen ser ut, men även relationen dem emellan eftersom de olika måtten kan påverka varandra.

Studietid används till exempel ofta som ett separat genomströmningsmått, men påverkas i hög grad av de andra måtten. Är till exempel prestationsgraden låg innebär det att studietiden förlängs och likaså om studieavhoppet är höga, i synnerhet om det handlar om att en person hoppar av en påbörjad utbildning för att börja på en annan.

Beroende på vilket mått som används ser genomströmningen olika ut, men gemensamt när man pratar genomströmning i svensk högre utbildning är att den är relativt sett dålig. Nedan redogörs för de mått som används, och även förklaringar i de fall det finns belägg eller tydliga tendenser.

Studietid

Genomsnittsåldern för att påbörja studier är 24 år. Genomsnittsåldern för att ta ut en examen är 29,7 år⁷, vilket är den näst högsta i OECD (den kan jämföras med OECD-genomsnittet som är 26,6 år)⁸. Den genomsnittliga tiden från att påbörja en utbildning till att ta examen är alltså sex år. Utgår man istället från medianåldern för när studenter påbörjar och avslutar sina studier är det vid 21 respektive 27 års ålder, alltså i princip samma utbildningslängd som genomsnittet.

Sex år är lång tid. En delförklaring till denna tid är att många väljer att läsa långa utbildningar. Andelen examinerade med en total utbildningstid på fem år eller mer (nominell tid), har ökat från 4 procent läsåret 2008/2009 till 25 procent 2016, vilket kan jämföras med OECD-genomsnittet på 9 procent och EU-genomsnittet på 12 procent.

Men det finns också mycket som pekar på att svenska studenter tar längre tid på sig att avsluta sina studier än som är avsett. Man brukar prata om nominell studietid eller netto- och bruttostudietid. Dessvärre saknas heltäckande data kring netto- och bruttostudietider för personer med högre utbildning på grund- och avancerad nivå.

Att studenter tar lång tid på sig att genomföra sina studier konstateras när SCB (2017c) redogör för statistik kring ett antal av yrkesutbildningarna i högskolan till och med 2015/2016. I den statistiken tittar de på netto- eller nominella studietider för examinerade plus en termin. Tillägget av en termin görs av studieadministrativa skäl, till exempel handläggningstid. Man tittar också på bruttostudietiden, vilken definieras som det antal

⁷ Genomsnittsåldern för en kandidatexamen eller motsvarande är 28,3 år och för en masterexamen 30,2 år, se till exempel OECD (2017).

⁸ Våra nordiska grannländer ligger också relativt högt men fortfarande lägre än Sverige: Finland på 29 år, Danmark på 28 år och Norge på 27,5 år.

terminer som gått från första terminen studenten var registrerad på ett visst program till och med termin för examen på samma program, inklusive terminer med uppehåll.

Det första exemplet är arbetsterapeututbildningen. Den har en nominell studietid motsvarande tre års heltidsstudier. Av nybörjarna på utbildningen 2010/2011 hade endast 66 procent tagit ut en examen fem år senare. De som inte tagit ut en examen var dessutom långt ifrån att uppfylla kraven för en arbetsterapeutexamen. Ingen utan examen hade tagit utbildningens nominella 180 högskolepoäng och endast 1 procent av de utan examen var närmare än en termins heltidsstudier från examen. Av dem som tog ut en arbetsterapeutexamen läsåret 2015/2016 hade 81 procent examinerats inom normalstudietiden, det vill säga sju terminer från start. Efter ytterligare en termin hade 88 procent examinerats; se till exempel SCB (2017c).

Ett annat exempel är civilekonomutbildningen, som är en relativt stor utbildning. Den nominella studietiden motsvarar fyra års heltidsstudier. Av de som började 2009/2010 hade bara 51 procent tagit en examen sex år senare. Det handlar heller inte här om att personer har tagit sina registrerade poäng utan att ta ut sin examen. Bara 1 procent av nybörjarna hade tagit utbildningens nominella 240 poäng utan att ta ut någon examen. Av de som hade tagit ut en examen var det dessutom bara 70 procent som gjort det inom normalstudietiden. Efter ytterligare en termin hade denna siffra ökat till 79 procent; se till exempel SCB (2017c).

Av nybörjarna på en civilingenjörsutbildning med en nominell studietid på motsvarande fem års heltidsstudier hade bara 51 procent tagit examen efter sju år. De flesta som inte tagit ut en examen var liksom i de tidigare exemplen långt ifrån att uppfylla kraven för en civilingenjörsexamen. Av de som tog ut en civilingenjörsexamen hade endast 44 procent gjort det inom normalstudietiden. Efter ytterligare en termin hade 57 procent examinerats; se till exempel SCB (2017c).

Det tar alltså väldigt lång tid för många studenter att slutföra sina studier om de ens slutförs. Av 3 000 nybörjare på civilekonomprogrammet 2009/2010 klarade bara en dryg tredjedel av sina studier inom normalstudietid. Motsvarande andel bland dem som påbörjade en civilingenjörsexamen 2008/2009 var 22 procent.

Dåliga förkunskaper

En förklaring till långa studietider är dåliga förkunskaper. Ju sämre utgångsläge en person som påbörjar en utbildning har, desto svårare får han eller hon att tillgodogöra sig den påbörjade utbildningen. Det finns mycket som tyder på att studenternas förkunskaper successivt har sjunkit.

I en genomgång av svenska elevers kunskapsutveckling av Björklund m.fl. (2010) konstateras att resultaten inom matematik, naturvetenskap och läsförståelse i grundskolans senare år har försämrats sedan början av 1990-talet och fram till i alla fall mitten av 2000-talet.

I en studie från dåvarande Högskoleverket 2009 ansåg en majoritet av de lärare som deltog att studenternas kunskaper hade förändrats under senare år och ofta till det sämre. Lärarna menade att studenterna har svårare att uttrycka sig skriftligt på svenska än tidigare och att de ofta också har svagare matematikkunskaper och ytligare kunskaper i engelska. De lyfte också brister i andra ämnen, exempelvis fysik och kemi. Dessutom framfördes att studenterna saknade tillräckligt med motivation och ambition och att de inte tog ansvar för sina studier. Lärarna upplevde också att studenterna

krävde mycket hjälp och service. De förändrade förkunskaperna förklarades med att gymnasiestudierna inte ger tillräckliga kunskaper för högre studier, varken vad gäller ämneskunskaper eller andra viktiga färdigheter; se till exempel Högskoleverket (2009).

Att förkunskapskraven blivit sämre bekräftas också av systematiska test som PISA, av diagnostiska prov som görs på till exempel tekniska högskolor och av vittnesmål från universitetslärare med lång erfarenhet som kan göra jämförelser över tid.

Ett ytterligare tydligt tecken på att förkunskaperna blivit sämre är att studenterna behöver lägga allt mer tid på sina studier, utan att poängproduktionen ökar nämnvärt. Studentspegeln är en undersökning som görs av UKÄ och som mäter studenters uppfattningar om sina studier. Undersökningen har genomförts tre gånger: 2002, 2007 och 2016⁹. En av frågorna i undersökningen rör hur mycket tid man som student lägger ner på sina studier.

I Studentspegeln 2007 ansåg nästan 40 procent av studenterna att deras heltidsstudier inte motsvarade heltidssysselsättning. Studenterna angav i genomsnitt att de lade ner 20–25 timmar per vecka på sina studier; se till exempel Högskoleverket (2007). Liknande resultat visar lokala undersökningar vid Malmö högskola, Lunds universitet och Göteborgs universitet från ungefär samma tid; se till exempel Malmö högskola (2004) och Lunds universitet (2004).

Svenskt Näringsliv har ställt motsvarande fråga till ca 11 000 studenter som examinerades 2010 från generella program och ett fåtal yrkesprogram på högskolan. Resultatet visade att den genomsnittliga studenten lägger ner 20–25 timmar i veckan på sina studier¹⁰. Det var dock stora variationer mellan olika utbildningsprogram; civilingenjörstudenterna lade ner mellan 40- och 45 timmar, medan studenter på samhällsvetenskapliga och humanistiska program lade ner mellan 15 och 20 eller 20 och 25 timmar beroende på vilket lärosäte de studerat vid; se till exempel Almerud m.fl. (2011).

I Studentspegeln från 2016 som publicerades 2017 ser situationen dock annorlunda ut. I genomsnitt lägger studenten 36 timmar på studierelaterade aktiviteter, och 30 procent tycker att studietakten är för hög. En knapp tiondel upplever dock att de har för dåliga förkunskapskrav för att klara sina studier. Men trots att genomsnittsstudenten lägger betydligt mer tid på sina studier än för ett decennium sedan, uppger nästan en tredjedel att de ofta eller mycket ofta kommer oförberedda till lektionerna; se till exempel UKÄ (2017c).

Prestationsgrad

Ett annat genomströmningsmått är prestationsgraden. Denna säger i vilken utsträckning studenterna tar de högskolepoäng de varit registrerade för ett visst läsår. Om en student tar alla sina registrerade poäng är prestationsgraden 100 procent.

2013 vidareutvecklade UKÄ metoden för att följa upp detta; se till exempel UKÄ (2013). Studenternas prestationer följs upp under aktuell termin och efterföljande tre terminer. När de räknar ut prestationsgraden räknas studenternas kursregistreringspoäng om till helårsstudenter och deras avklarade poäng till helårsprestationer. Prestationsgraden beräknas sedan som kvoten mellan antalet helårsprestationer och antalet helårsstudenter och uttrycks i procent.

⁹ 2002 och 2007 gjordes studien av det dåvarande Högskoleverket som 2013 blev Universitetskanslersämbetet.

¹⁰ Inga av de utbildningar som leder till legitimationsyrken ingick i undersökningen.

Prestationsgraden var 83 procent läsåret 2014/2015, vilket är en uppgång jämfört med tidigare läsår och en ökning med 3 procentenheter sedan läsåret 2006/2007. Prestationsgraden läsåret 2014/2015 var högre för studenter på program med yrkesexamen, 90 procent, än på program med generell examen, 86 procent. För studenter på fristående kurser var prestationsgraden 65 procent.

Det kan diskuteras huruvida detta är bra eller dåligt, men det är bekymmersamt att studenterna har den aktuella terminen plus ytterligare tre terminer på sig att ta sina poäng och att 17 procent av studenterna fortfarande efter den tiden inte klarat av sina poäng. Det leder till en eftersläpning för många som riskerar att förlänga studietiden.

Studieavhopp

Studieavhopp eller avhopp är ett annat mått som ofta dyker upp när man pratar genomströmning. Det omfattar de som antingen bytt till annan utbildning eller helt avbrutit sina studier på högskolenivå. Tidigare pratade man ofta om studieuppehåll eller studieavbrott. Studieuppehåll innebär att man gör ett uppehåll från studierna, medan ett studieavbrott innebär att man avbryter sina studier för gott. Måtten är dock svårtolkade – bland annat för att många studenter byter utbildning, vilket inte syns i statistiken.

Sverige har den högsta andelen avhoppare bland OECD:s 34 länder. En del av avhoppet sker på grund av att studenter byter utbildning. Tyvärr saknas exakta uppgifter om hur vanligt detta är, men det finns en uppgift från 2009 i studiesociala kommitténs betänkande SOU 2009:28 om att en student i genomsnitt väljer 1,7 utbildningsprogram. Siffran har inte följts upp efter det. Det finns heller ingen strukturerad sammanställning över hur många som läser en kurs eller påbörjar ett program de blivit antagna till i väntan på att bli antagen till ett högre prioriterat alternativ, något som också leder till en ökad andel avhopp.

Av samtliga som påbörjade en utbildning (fristående kurs eller program) höstterminen 2013 var bara 72 procent kvar vårterminen 2014. Avhoppet är flest bland de som läser fristående kurser, och fler bland de som läser generella program än bland dem som läser program som leder till yrkesexamen; se till exempel SCB (2017c).

Av dem som påbörjade ett yrkesprogram på universitet eller högskola hösten 2009 hade nästan var tredje hoppat av de valda studierna tre år senare. De som började studera direkt efter gymnasiet hoppade av i högre utsträckning än de som hade väntat med studierna. Å andra sidan bytte studenterna som kom direkt från gymnasiet oftare till andra kurser eller program på högskolenivå istället för att helt sluta studera; se till exempel SCB (2012b). Det bekräftar bilden av att det saknas information för att kunna göra väl avvägda val.

UKÄ har under 2017 analyserat tidiga avhopp på de tio största yrkesexamensprogrammen och de tidiga avhoppens relation till studenternas kön, ålder vid nybörjarterminen, svensk respektive utländsk bakgrund, social bakgrund och gymnasiebetyg. Analyserna visar att män är mer benägna än kvinnor att hoppa av, särskilt på kvinno-dominerade utbildningar. Social bakgrund spelar ingen eller liten roll för benägenheten att hoppa av, medan låga gymnasiebetyg spelar stor roll för benägenheten att hoppa av. Andelen avhopp varierar stort mellan de undersökta utbildningsprogrammen – från 8 procent på läkarprogrammet till 35 procent på ämneslärarprogrammet. Antalet avhopp på de olika yrkesprogrammen fortsätter sedan öka ytterligare under terminerna 3–6; se till exempel UKÄ (2017d).

Anledningarna till avhopp kan vara flera. En genomgång av forskning som gjorts på området och som redogörs för av UKÄ (2017d) visar att avhopp beror på till exempel bristande intresse, att kvaliteten på utbildningen upplevs som bristande, att man inte förstår vad en utbildning leder till, att man inte klarar av sina studier eller att utbildningsmiljön ses som bristande.

Oavsett anledning är mängden avhopp ett problem. För den enskilde högskolestuderande handlar det om dyra studielån och ibland flera års studier som går till spillo. Dessutom upptar den som hoppar av en plats som någon annan skulle kunna ha fått. Att så många antagna studenter inte klarar utbildningen är ineffektivt och kostar utbildningsväsendet miljarder. Dessutom slår det mot arbetsmarknadens förväntningar.

Examina

Ett annat mått som används när man pratar genomströmning är examina eller examensfrekvens. Sverige sticker även i detta sammanhang ut negativt. Sverige har en examensfrekvens på kandidatnivå på drygt 50 procent. Det kan jämföras med exempelvis Norge som har cirka 75 procent och Danmark som ligger över 80 procent; se till exempel OECD (2016).

Många gånger hävdas det att detta beror på att svenska arbetsgivare inte kräver examensbevis när de anställer. Det stämmer till viss del men är långt ifrån hela förklaringen. När SCB (2017b) undersöker universitets- och högskolestudentande som har avslutat sin utbildning läsåret 2013/2014 och jämför de som har en examen mot de som inte har det finns förvisso skillnader i etablering, men de är inte jättestora. Bland de som har en examen är 94 procent sysselsatta efter tre år. Motsvarande siffra för de som inte har en examen är 88 procent. Bland de som har en examen har något fler en tillsvidareanställning. Det här ger dock en lite skev bild av verkligheten. De som ingår i undersökningen är nämligen bara de som har klarat av minst 120 högskolepoäng, vilket motsvarar en högskoleexamen.

När SCB (2017c) ändrar populationen och istället undersöker genomströmningen i de tio största yrkesprogrammen i Sverige, utan att ta hänsyn till avklarade poäng, förändras bilden. Den visar nämligen att de flesta som påbörjat en utbildning men inte tagit ut en examen efter den nominella studietiden plus en termin var långt ifrån att uppfylla kraven för en examen. Om det är för att studenten kände att han eller hon valt fel utbildning eller inte klarade av studierna framgick inte, men det är sannolikt inte i första hand att studenten fått arbete som är orsaken till att hen inte tagit sin examen.

Etableringen på arbetsmarknaden

Ett viktigt mått på genomströmning är etableringen på arbetsmarknaden. Alla anser inte att det är ett mått på genomströmning, men i flera avseenden används det – inte minst internationellt – varför vi väljer att redogöra för det även här.

Generellt sett har högskoleutbildade personer lättare att få jobb. Arbetslösheten bland eftergymnasialt utbildade personer i Sverige ligger omkring 3 procent. Högutbildade har alltså en relativt sett hög sysselsättningsgrad. Men att enbart titta på sysselsättningsgraden är som nämnts inledningsvis inte tillräckligt. Dels för att sysselsättningen inte säger något om hur mycket en person jobbar eller om han eller hon faktiskt är självförsörjande, dels för att det inte säger någonting om matchningen på arbetsmarknaden, det vill säga om personen har kvalificerade arbetsuppgifter sett till hans eller hennes

utbildnings- och kvalifikationsnivå. Sverige tenderar nämligen att ha en hög sysselsättning i kombination med en dålig matchning på arbetsmarknaden. Det är uppenbart inte minst om man tittar på hur kompetensförsörjningen fungerar.

Idag finns i princip ingen bransch till vilken kompetensförsörjningen fungerar oproblematiskt. Och det är inget problem som inte uppmärksammats. Framtidskommissionen och OECD har tidigare påtalat matchningsproblemen på svensk arbetsmarknad. Svenskt Näringslivs rekryteringsenkät har sedan den påbörjades i slutet av 1990-talet visat på stora utmaningar för företagen att hitta rätt kompetens. Rekryteringsenkäten 2018 visar att vart fjärde rekryteringsförsök misslyckas på grund av att man inte hittar rätt kompetens. 71 procent av de som försökt rekrytera en person med en högre utbildning upplever att det har varit ganska eller mycket svårt att hitta den kompetens de söker; se till exempel Nordström (2018).

Eklund & Pettersson (2017) menar att svensk högskola går i otakt med arbetsmarknadens behov och i synnerhet med näringslivet, vars behov av kompetens inte tillgodoses. De menar vidare att en viktig orsak är en stor över- eller felutbildning av högskoleutbildade, vilket hämmar svensk produktivitet och tillväxt.

I en rapport från 2010 tittade Svenskt Näringsliv på matchningen i en undersökning som omfattade 1 153 sysselsatta personer mellan 16 och 34 år. Runt 30 procent av de tillfrågade ansåg då att kvalifikationsnivån på arbetet var för låg. Störst var den andelen inom gruppen högskoleutbildade, där 35 procent anger att arbetet har för låg kvalifikationsnivå; se till exempel Sahlén (2010).

Det resultatet stämmer väl överens med resultaten från Högskolekvalitet, Svenskt Näringslivs etableringsundersökning som genomfördes 2007–2012 och omfattade ca 30 000 respondenter. Denna visar att bara drygt sex av tio högskoleutbildade har ett kvalificerat jobb ett år efter examen; se till exempel Almerud (2013).

Det finns alltså anledning att tro att många personer med högre utbildning är felmatchade på arbetsmarknaden, vilket medför inte bara stora kostnader för individen utan också strukturella problem med matchning på arbetsmarknaden som helhet. Det i sig kan tänkas påverka såväl antalet arbetade timmar som produktiviteten negativt.

Inte heller finns det anledning att tro att trenden är på väg att vända. I SOU 2015:90 konstateras att en stor utmaning för utbildningssystemet och arbetsmarknaden är att möta arbetslivets behov av yrkesutbildade. Författarna menar att det kommer finnas ett överskott på två stora områden: icke yrkesutbildade från grundskola och gymnasium och högskoleutbildade inom humaniora, samhälls- medie- och beteendevetenskap samt konstnärliga ämnen. Dessutom tillkommer personer med viss, men inte avslutad, högskoleutbildning.

Det finns alltså all anledning att i detalj undersöka och försöka förstå hur högskoleutbildades etablering på arbetsmarknaden ser ut. Sysselsättningen inom gruppen är som tidigare konstaterats hög, arbetslösheten är låg men matchningen tveksam. Med begreppet sysselsatt menas att individen har en anställning eller är egenföretagare vid mätillfället. Detta gäller oavsett om arbetet är huvudsaklig sysselsättning eller bisyssla. De som anser att de har ett jobb som motsvarar sin utbildningsnivå har i högre utsträckning varaktiga arbeten, vilket kan tänkas påverka hur mycket de jobbar och således antalet arbetade timmar; se till exempel SCB (2017b).

SCB (2017b) visar att studieformen påverkar situationen på arbetsmarknaden. De som har läst ett yrkesprogram hade under våren 2017 arbeten i högre grad än de som har läst en generell examen eller fristående kurser; det gäller även de utan examen. Personer med en yrkesexamen har dessutom oftare kvalificerade jobb och är nöjdare med sin utbildning.

Tre fjärdedelar arbetar tre år efter avslutad utbildning helt eller till stor del inom det område som utbildningen var inriktad mot. Det är dock skillnader mellan yrkesexamina och generella examina och stora skillnader mellan dem som tagit examen och dem som inte gjort det. 89 procent av dem med en yrkesexamen har efter tre år ett arbete som överensstämmer med inriktningen på utbildningen. Motsvarande siffra för de med generell examen är 66 procent. För de utan examen är motsvarande andelar 67 respektive 49 procent. De som har ett arbete som ligger i linje med inriktningen på utbildningen är mer nöja med arbetet.

Men många högskoleutbildningar, i synnerhet de generella, syftar inte alltid mot en specifik arbetsmarknad. En kanske viktigare aspekt när man pratar etablering är därför om kvalifikationerna som krävs för ett jobb motsvarar individens utbildningsnivå, alltså om jobbet är kvalificerat.

När SCB följde upp de som examinerades 2013/2014 och ställde frågan till de som hade jobb om vilken utbildningsnivå som krävdes för att klara detta, svarade 16 procent att nivån som krävs är lägre än högskola. 57 procent ansåg att en utbildning på grundnivå är tillräcklig och 26 procent ansåg att en utbildning på avancerad nivå krävs för att klara jobbet. De som hade läst ett yrkesexamensprogram ansåg i högre utsträckning att högskoleutbildning på avancerad nivå behövs för jobbet. 32 procent av de examinerade från yrkesprogrammen ansåg att minst avancerad nivå krävs för deras jobb. Motsvarande siffra för dem som läst ett generellt program eller fristående kurser var 15 procent. Sett till hela populationen har 65 procent tagit en treårig examen och 32 procent en minst fyraårig examen. Bland de som läst fyra år eller mer ansåg mer än 90 procent att en högskoleutbildning krävs för att klara av jobbet. Däremot ansåg bara knappt 60 procent att en minst fyra år lång utbildning krävs; se till exempel SCB (2017b).

Sammantaget pekar mycket på att det finns en obalans mellan den högre utbildningen, inte minst vad gäller dess längd, och de jobb de examinerade har tre år efter examen.

Tidigare nämndes att utbildningsbakgrunden ökar på yrkeshögskolan. En förklaring till det kan vara att vissa grupper av studenter från högskolan möter svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden och därför går in i en ny utbildningsform med bättre koppling till arbetslivet. Det förlänger i sig studietiden. Att studenterna läser lite extra när de har svårt att etablera sig har visat sig även i andra studier. Enligt Almerud (2011) har till exempel var femte student förlängt studierna med minst en termin på grund av att de inte hade lyckats etablera sig på arbetsmarknaden.

Ekonomiska konsekvenser av två års tidigare etablering

Det är intressant att få en uppfattning om vilka effekter eventuella reformer kan förväntas få. Denna studie är fokuserad på högskoleutbildade personer med tre respektive fem års utbildning och deras aktivitet mellan åldern 23 och 33 år. Vi har kunnat konstatera att det finns tydliga indikationer på att den här gruppen etablerar sig senare än vad som är nödvändigt. Det är en stor grupp. Omkring hälften av en årskull väljer att läsa vidare efter gymnasiet. Det behöver i sig inte vara ett problem, men det sker i kombination med att många väljer att ta sabbatsår mellan gymnasiet och att de påbörjar sina högskolestudier samt att de väl inne i den högre utbildningen tillbringar lång tid där.

En målsättning är att den här gruppens etablering på arbetsmarknaden ska tidigare läggas med två år jämfört med idag. Nedan beskrivs resultatet av en simulering i vilken vi antar att så blir fallet och vilken effekt det då skulle få på arbetade timmar, BNP och offentliga finanser. Simuleringen bygger på antagandet att personer i åldern 23 till 31 år med minst tre års högskoleutbildning och personer i åldern 25 till 33 år med minst fem års högskoleutbildning etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare än idag¹¹. Simuleringen bygger på data från AKU/SCB och Konjunkturinstitutet (KI).

Utgångspunkten i simuleringen är att ungdomar mellan 23 och 31 år med minst tre års högskoleutbildning avslutar sina högskolestudier och börjar arbeta två år tidigare. Med andra ord antar vi att andelen 23-åringar med minst tre års högskoleutbildning ökar till samma nivå som andelen 25-åringar med minst tre års högskoleutbildning. På samma sätt antar vi att andelen 24-åringar med minst tre års högskoleutbildning ökar till motsvarande nivå för 26-åringar med minst tre års högskoleutbildning och så vidare – till dess att andelen 31-åringar med minst tre års högskoleutbildning ökar till samma andel som för 33-åringar med minst tre års högskoleutbildning. Vidare antar vi på liknande sätt, och för samma ålderskohorter som ovan, att sysselsättningsgrad och antal arbetade timmar tar värden för den ålderskohort som är två år äldre; se appendix 2.

Vi antar också att ungdomar mellan 25 och 33 år med minst fem års högskoleutbildning avslutar sina högskolestudier och börjar arbeta två år tidigare. Antal extra arbetade timmar beräknas som i simuleringen ovan; se appendix 2.

För att inte överskatta effekterna utgår vi från att den här gruppen har samma produktivitet som ungdomar generellt: Vi baserar simuleringen på ungdomars genomsnittliga arbetsproduktivitet i ekonomin 2016, det vill säga 552 kronor per timme. Effekten på BNP beräknas som produkten av ökningen i antalet arbetade timmar och den genomsnittliga arbetsproduktiviteten (552 kronor/timme).

Resultatet visar att om personer med minst tre års högskoleutbildning hade etablerat sig på arbetsmarknaden två år tidigare 2016 skulle de leda till 94 miljoner fler arbetade timmar. Det skulle innebära att BNP skulle öka med 52 miljarder kronor och de

¹¹ Om en person påbörjar studier vid 19 års ålder kommer han eller hon i den absoluta majoriteten av fall tidigare vara klar vid 23 års ålder.

offentliga finanserna skulle stärkas med 21 miljarder kronor 2016. Om de med minst fem års högskoleutbildning hade etablerat sig två år tidigare 2016 skulle det innebära 17 miljoner fler arbetade timmar. BNP skulle öka med 10 miljarder kronor och de offentliga finanserna skulle stärkas med 4 miljarder kronor 2016.

Tabell 1. Simuleringar av vilka effekter ett ökat antal arbetade timmar har på BNP och offentliga finanser.

Antagande	Timmar, miljoner	BNP, miljarder	Offentliga finanser, miljarder
1. Unga med minst tre års högskoleutbildning etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare	94	52	21
2. Unga med minst fem års högskoleutbildning etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare	17	10	4

Källa: Arbetskraftsundersökningar (AKU), SCB, Konjunkturinstitutet, KI och egna beräkningar

En tidigareläggning av arbetslivet påverkar givetvis även på individnivå. Nedan visas resultatet av en simulering av vilka effekter två års tidigare etablering av högskoleutbildade kan tänkas få för den enskilde. Notera att detta är mycket grova uppskattningar av effekternas storleksordning. Detta beror bland annat på att en rad antaganden behöver göras; se appendix 2. Simuleringarna visar att livsinkomsten för en person med tre års högskoleutbildning skulle öka med 520 600 kronor. Pensionen för samma person skulle öka med 1 300 kronor per månad. Livsinkomsten för en person med en fem år eller längre utbildning skulle öka med 596 300 kronor och pensionen skulle öka med 1 400 per månad.

Tabell 2 presenterar de antaganden vi gör samt resultaten för livslöneinkomst och pension per månad.

Tabell 2. Beräkningar av vilka effekter en två år tidigare etablering på arbetsmarknaden har på livslöneinkomst och pension per månad för en person med minst tre respektive minst fem års högskoleutbildning.

Antagande	Ökning av livslöneinkomst i kronor, fasta priser 2018	Ökning av pension per månad i kronor, fasta priser 2018
1. En person med minst tre års högskoleutbildning etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare	520 600	1 300
2. En person med minst fem års högskoleutbildning etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare	596 300	1 400

Källa: Svenskt Näringsliv, Pensionsmyndigheten och egna beräkningar

Reformförslag

Mycket tyder på att svenska ungdomar etablerar sig relativt sent på arbetsmarknaden. Det gäller inte minst de som läser på högskolan. I avsnittet om etableringsålder kom vi fram till att denna är 30,5 år. Det är problematiskt ur både ett individuellt och ett samhällsligt perspektiv. En målsättning, och utgångspunkt i den här rapporten, är att vi behöver tidigarelägga högskoleutbildades etablering på arbetsmarknaden med två år. Det skulle innebära att vi lägger oss på ungefär samma nivå som våra nordiska grannar som har liknande förutsättningar.

Som vi bland annat kunnat visa i avsnittet ovan om ekonomiska konsekvenser av två års tidigare etablering, skulle detta skulle få starkt positiva effekter för såväl individen som för samhället i stort. Nedan kommer vi att presentera tre reformförslag som sammantaget skulle kunna bidra till att sänka etableringsåldern bland högskoleutbildade. En viktig utgångspunkt för reformförslagen är att de samtidigt som de ökar genomströmningen också ska främja hög kvalitet i utbildningen.

Reformförslag 1: Högre prestationskrav i högskolan

Det första reformförslaget rör studiemedlet och syftar till att ställa högre krav på studenterna för att fler ska klara av sina studier inom avsatt tid. Förslaget ska motverka att för många studerar och att de som studerar tar för lång tid på sig att slutföra sina studier. Ökade krav signalerar också att utbildning är en investering som kräver motivation och ambition.

Att få fortsatt beviljat studiemedel är en stark drivkraft för studenter att ta sina studiepoäng. Som framgått i avsnittet om hur det svenska studiestödssystemet fungerar beror kraven för att få studiemedel på var i studierna en person är, vilken studietakt hen har samt vad det är för utbildningsform. För studier på universitet eller högskola krävs att studenten under de första 40 veckorna, alltså under det första året, klarar 62,5 procent av de poäng han eller hon är registrerad för. Efter det första året höjs kraven och studenten måste ta 75 procent av de poäng han eller hon har fått studiemedel för. Kravet utgår från det antal poäng studenten fått studiemedel för. Det är inte särskilt högt ställda krav. Det ställs högre krav både på de studenter som läser utbildningar på yrkeshögskolan och personer som läser på Komvux.

Det nuvarande systemet för fortsatt beviljade studiemedel i den högre utbildningen riskerar att leda till att studierna förlängs i onödan. En student som läser en utbildning med målet att ta en kandidatexamen eller motsvarande kan dröja sig kvar i systemet nästan ett år extra utan att detta får några negativa konsekvenser på studiemedlet. Det riskerar att uppmuntra till bortval av studierna till förmån för andra aktiviteter, eller skapar åtminstone inte tillräckligt starka incitament att ta de poäng man är registrerad för.

Rapporten pekar på att genomströmningen i den högre utbildningen är dålig och att det bidrar till att senarelägga högskoleutbildades etablering på arbetsmarknaden. Det finns därför all anledning att hitta reformer för att öka genomströmningen så att flera tar sig igenom studierna snabbare. En nödvändig reform är att ställa högre krav än idag på studenters prestationer för att de ska få fortsatt beviljade studiemedel.

Vi föreslår att

1. prestationskravet att klara 62,5 procent av de poäng en student fått beviljat studiemedel för under de första 40 veckorna höjs till 75 procent.
2. prestationskravet att klara 75 procent av de poäng en student fått beviljat studiemedel för under de efterföljande veckorna höjs till 90 procent.¹²

Det skulle leda till att en treårig utbildning som mest kan förskjutas med 18 veckor, alltså mindre än en studietid istället för 35 veckor som idag, utan att det påverkar studiemedlet negativt. Detta skulle kunna bidra till en annan prioriteringsordning, en i slutänden lägre skuldsättning och kortare studietider, men ger fortfarande visst utrymme för att få misslyckas.

Progression för programstudenter

För att en student ska kunna fortsätta studierna i högre årskurser måste vissa krav vara uppfyllda. Hur de kraven ser ut skiljer sig mellan olika utbildningar och lärosäten. Om man tittar på lärosätenas hemsidor verkar dock det vanligaste vara att det räcker med att 75 procent av de registrerade studiepoängen ska vara avklarade för att man ska kunna bli uppflyttad till nästa läsår. För vissa utbildningar ställs krav på att vissa kurser ska vara avklarade, medan andra inte har några förkunskapskrav i form av avklarade kurser för att bli uppflyttad till nästa årskurs.

Om en student inte uppfyller uppflyttningskraven för sitt program rekommenderas i de flesta fall att en individuell studieplan upprättas. Huvudsyftet med en sådan är att studenten ska klara av de kvarvarande momenten under nästkommande termin eller läsår. I studieplanen ska i första hand de moment som studenten har kvar ingå, samt kurser från nästa årskurs eller termin som hen är behörig till. Studenter har alltså goda förutsättningar att få stöd från lärosätet för att klara av sina studier. Kraven bör därför höjas även på hur många poäng man får släpa efter med för att kunna bli uppflyttad.

En viktig utgångspunkt för högre studier och för att de ska vara ändamålsenliga bör vara att det sker en progression i studierna. Vi föreslår att

3. det bör ställas krav på att en student har klarat av en motsvarande kandidatexamen efter 3,5 års heltidsstudier för att få fortsätta bedriva studier. Har man inte gjort det bör studenten varken kunna få ytterligare studiemedel eller kunna bli uppflyttad till en högre nivå i studierna.

Det behövs också positiva incitament för att bli klara med studierna i tid. Ett sådant kan vara en bonus som betalas ut i handen vid examen. Bonusen bör också vara kopplad till examen, vilket skulle öka incitamenten för att också plocka ut en sådan. Sverige har en väldigt låg examensfrekvens. Det är negativt, till exempel eftersom det senare kan bli en potentiell nackdel i internationella upphandlingar.

Bonusens storleksordning bör vara 50 000 kronor. Det är tillräckligt mycket för att skapa incitament för att inte dra ut på studietiden. Alternativkostnaden för denna bedöms vara lägre än utdragna studier. Vi föreslår att

4. examensbonus om 50 000 kronor ska utgå till de studenter som klarar av sina studier inom avsatt tid.

¹² Att höja kraven så mycket riskerar slå hårt mot studenter som har väldigt stora kurser eller tentamen. Mycket tyder dock på att lärosätena allt oftare frångår detta på grund av att genomströmningen blir bättre om man har fler och kortare tentamen.

Reformförslag 2: Inträdesprov till högre utbildning

Det andra reformförslaget rör antagningen till högre utbildning, där huvudförslaget är att införa ett inträdesprov till den högre utbildningen. Förslaget syftar till att motverka att för många studerar, att många påbörjar sina studier relativt sent och att de som studerar tar för lång tid på sig för att slutföra sina studier.

Mycket tyder på att studenternas förkunskaper har försämrats och att studenterna många gånger inte har förutsättningar att klara av sina studier. Det leder till lägre genomströmning i form av lägre prestationer eller till och med avhopp, vilket resulterar i förlängda studietider och en försenad etablering på arbetsmarknaden.

Den kraftiga expansionen av högskolan har lett till att en majoritet av utbildningarna har fler platser än antalet sökande, varför det till många utbildningar inte råder någon konkurrens. Till många utbildningar krävs därför bara grundläggande behörighet.

Den grundläggande behörigheten ställer inga egentliga betygskrav. Det räcker med ett godkänt betyg, vilket den har som har betyg A–E. Forskning som tittat på sambandet mellan olika urvalsinstrument och sannolikheten att uppnå en kandidatexamen inom fem år fann ett starkt samband mellan gymnasiebetyg och studieframgång. Cirka 35 procent av studenterna med de lägsta gymnasiebetygen och drygt 90 procent av studenterna med de högsta betygen hade tagit en kandidatexamen efter fem år; se till exempel Björklund m.fl. (2010). Det pekar på att betygen spelar roll för om en individ har de förkunskaper som krävs för att klara högre studier.

Samtidigt konstateras i SOU 2017:20 att betyg som fenomen bara kan förklara 25 procent av studieframgången. Högskoleprovet förklarar ännu mindre. Enligt Wedman (2000) är det svårt att förklara sambandet mellan resultat från ett urvalsinstrument och kommande studieprestationer i högskolan. Enligt rapporten beror studieframgången till 60–75 procent av annat än det som betyg eller högskoleprovet mäter.

Wikström & Wikström konstaterar att korrelationen mellan betyg och poängproduktion varierar beroende på skillnaden i tid mellan när gymnasiebetyget har utfärdats och tidpunkten då högskolestudier påbörjas. Betygens förmåga att förutsäga studieframgång är relativt sett god för de yngre studenterna menar de, medan den för äldre studenter är lägre och dessutom inte statistiskt signifikant.

Internationellt tycks heller inte fästas lika stor vikt vid betyg. I alla fall inte som enda behörighets- och urvalsinstrument. I Storbritannien används ofta olika specialiserade tester som grund för antagning. Förutom rena kunskapsprov till vissa universitet och utbildningar är det dessutom vanligt med olika typer av lämplighetstester. Till exempel gör över två tredjedelar av Storbritanniens tandläkar- och läkarutbildningar ett särskilt prov, det så kallade UKCAT (UK Clinical Aptitude Test), ett test som fokuserar på att utforska de sökandes kognitiva egenskaper och andra kvaliteter som kan vara värdefulla för verksamma inom hälso- och sjukvård. Syftet med testet är att ge lärosätena stöd för att säkerställa att deras kandidater är lämpliga och har förmågan, attityden och beteendet som krävs för att arbeta som läkare eller tandläkare.

I Finland har man länge haft inträdesprov eller så kallade urvalsprov. Ett typiskt prov innebär att studenten får en eller flera artiklar och ett antal frågor kopplade till dessa. Det kan handla dels om att visa att man kan tillgodogöra sig innehållet i artikeln,

dels om essäfrågor där man ska visa att man kan problematisera och analysera med utgångspunkt i den¹³. Provet syftar också till att mäta motivation.

Ett sätt att säkerställa att studenternas förkunskaper är tillräckliga för att klara av högre studier kan vara att införa inträdesprov till högskoleutbildningar. Det skulle inte bara leda till ett ökat fokus på att lära sig saker utan också till att säkerställa att de personer som antas till en högskoleutbildning har de kunskaper som krävs för att klara av studierna, oavsett vad han eller hon har för betyg. Ett inträdesprov måste därför vara utformat med hänsyn till olika utbildningars särart. Man kan tänka sig att inträdesprov utformas klustervis med utgångspunkt i de olika ämnesområdena, eller på utbildningsnivå i de fall det är större utbildningar. Proven bör innehålla rena kunskapsmoment likaväl som moment som mäter den potentiella studentens lämplighet och ambition. Betygen ska dock fortfarande vara urvalsgrundande i de fall det finns fler sökande än antalet platser.

Det är inte meningen att ett inträdesprov ska leda till att lärosätena skapar olika typer av förberedande kurser för att studenterna ska klara av inträdesproven.

För att gynna en direktövergång mellan gymnasiet och högskolan, bör de som söker direkt efter gymnasiet eller det efterföljande året få tillhöra en egen kvot som kan söka in enbart på gymnasiebetyg. En sådan lösning är rimlig också med hänsyn till att betygens prediktionsvärde verkar vara större ju mindre glapp det är mellan det att gymnasiebetyget har utfärdats och högskolestudierna påbörjas.

Statistik från UKÄ visar förvisso att de som söker in direkt efter gymnasiet i högre utsträckning hoppar av i syfte att börja på en annan utbildning. Detta kan dock motverkas genom att, som vi föreslår i det första reformförslaget, man ställer ett krav på att en motsvarande kandidatexamen ska uppnås inom 3,5 år för att individen ska få fortsätta bedriva subventionerade studier.

Vi föreslår att

- man inrättar inträdesprov för den högre utbildningen för att säkerställa att studenterna har nödvändiga förkunskaper samt är motiverade och i vissa fall också lämpliga för den aktuella utbildningen.
- studenter som söker direkt efter gymnasieexamen eller det efterföljande året ges en möjlighet att söka in enbart på gymnasiebetyg, i syfte att uppmuntra till färre sabbatsår och att fler studenter på sikt påbörjar högre utbildning i yngre ålder än idag.
- det görs möjligt att kräva högre betyg än godkänt för dem som söker in på betyg. Kunskaper från gymnasiekurser kan i vissa fall ha stor inverkan på hur studenten senare presterar på högskolan. Det behöver därför vara möjligt att kräva högre betyg än godkänt för gymnasiekurser inom ämnen som bedöms ha stor betydelse för studieframgången.

Inträdesprovet och möjligheten att söka in på betyg vid en direktövergång från gymnasiet kan tillsammans bidra till att tidigarelägga högskoleutbildades etablering på arbetsmarknaden. Detta genom att fler börjar studera tidigare och genom att fler får förutsättningar att ta sig igenom studierna då de har de förkunskaper och den motivation som krävs för att genomföra dem.

¹³ Se till exempel tidigare års urvalsprov vid Helsingfors universitet <https://www.helsinki.fi/sv/studier/sok-till-uni/tidigare-urvalsuppgifter>

Kan inträdesprovet konstrueras på ett sätt som mäter motivation kan det också bidra till att personer inte konsumerar utbildning till exempel genom att läsa en utbildning i väntan på att komma in på en annan högre prioriterad utbildning eller för att det var den de hade tillräckliga betyg att komma in på – inte för att de egentligen ville. Det kan alltså bidra till att öka investeringsperspektivet på högre utbildning.

Som vi redovisat under det beskrivande avsnittet om studiemedel har olika grupper dessutom olika lånebenägenhet. Yngre personer som kanske fortfarande bor hemma är mindre benägna att belåna sig, medan personer mellan 25 och 34 år har en högre lånebenägenhet. Om fler yngre söker in till högre studier finns därför också en potentiell vinst att hämta i att studieskulden minskar.

Reformförslag 3: Sänkt studiebidrag för studier längre än tre år

Som framgått av problembeskrivningen har vi problem med att personer tillbringar längre tid i högskolan än vad som är nödvändigt. Mediantiden är sex år. Det ska sättas i relation till att ungefär var fjärde student läser en utbildning som är fem år eller längre. Det fjärde reformförslaget rör även det studiemedlet, där vi vill se en avtrappning av bidragsdelen i studiemedlet efter hand som en person studerar. Förslaget syftar till att motverka att många som studerar tar för lång tid på sig för att slutföra sina studier.

Humankapitalteorin förutsätter att individer analyserar investeringsbeslut genom att väga kostnader mot intäkter av ytterligare utbildning. Intäkterna kommer av förväntad högre inkomst vid fortsatta studier och kostnaderna av den förlorade inkomsten de år man studerar. Undersökningar visar dock att utbildningsbeslutet ofta inte ses som ett investeringsbeslut.

Det är därför viktigt att öka medvetandet om utbildning som investering. Som framgått i problembeskrivningen finns tendenser till att för många läser långa utbildningar. Tre år efter avslutade studier anser till exempel 40 procent av studenterna som läst på avancerad nivå att deras jobb inte kräver det.

I och med inträdet i det europeiska Bolognsystemet expanderade utbudet av tvååriga masterutbildningar kraftigt, medan utbudet på de ettåriga magisterutbildningarna minskade. Detta innebar att majoriteten studenter som ville läsa vidare efter en kandidat per automatik tvingades läsa ytterligare ett år eftersom valmöjligheterna till korta utbildningar på avancerad nivå begränsades.

En längre utbildning kan givetvis leda till bättre jobb och bättre karriärutveckling, men korrelationen är inte självklar. Starkast verkar den vara för de som läser yrkesutbildningar. Inom andra områden kan förlängningen av utbildningen till och med vara en negativ investering.

Medvetenheten om detta behöver öka. All utbildning ska vara grundad på ett väl avvägt och medvetet val. Mycket talar dessutom för att medvetna val leder till ökad motivation bland studenterna och i slutändan till en högre sysselsättning och att kvalifikationsnivån på de jobb de tar ligger i linje med utbildningsnivån. Det handlar då inte om att arbetsuppgifterna ska spegla utbildningens innehåll, utan om att individen kan omsätta det hen lärt sig under utbildningen på ett för honom eller henne tillfredsställande sätt.

Som en tredje reform föreslår vi en sänkning av studiemedlets bidragsdel för studier över tre år. Det kan uppmuntra till eftertanke kring ytterligare studier. Ser man sin utbildning som en investering är det också rimligt att man som individ tar ett större ansvar för sin egenfinansiering. En sådan reform skulle också kunna leda till en ökad efterfrågan på ettåriga utbildningar på avancerad nivå.

Bidragsdelen för studier på avancerad nivå bör därför sänkas till 10 procent från dagens 28 procent efter att en person läst motsvarande tre år på högskolan. Sänkningen ska vara oberoende av prestation och progression; det är tiden i utbildning som ska vara avgörande.

Det totala beloppet på studiemedlet bör vara detsamma, varför lånedelen i studiemedlet ska öka med motsvarande minskning av studiebidragsdelen. Eventuella framtida höjningar av studiemedlet bör dock ske enbart på den del av studiemedlet som är lån och inte bidrag.

Vi föreslår att

1. bidragsdelen i studiemedlet för studier efter de tre första åren sänks från 28 procent till 10 procent,
2. eventuella framtida höjningar av studiemedlet enbart görs på lånedelen.

Källförteckning

Ackum S, Lundbäck M & T Sobolevskaia (2018), ”En analys av ungas arbetsutbud” Svenskt Näringsliv, Stockholm.

Adecco (2012) ”Adeccos karriärundersökning”, Stockholm.

AKU/SCB (2016), Grundtabeller årsmedeltal 2016, <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/arbetsmarknad/arbetskraftsundersokningar/arbetskraftsundersokningarna-aku/pong/tabell-och-diagram/icke-sasongrensade-data/grundtabeller-aku-1574-ar-ar/>; [Hämtad 2018-06-04].

Almerud M, Hjortzberg G & P Krassén, ”Högskolekvalitet 2011”, Svenskt Näringsliv, Stockholm.

Almerud (2013), ”Högskolekvalitet för bättre matchning och fler jobb”, Svenskt Näringsliv, Stockholm.

Andrén T (2017), ”Psykisk ohälsa bland akademiker – Svår att bota men lättare att förhindra”, Saco, Stockholm.

Björklund A, P-A Edin, P Fredriksson, B Holmlund & E Wadensjö (2015), ”Arbetsmarknaden”, Studentlitteratur, 4:e upplagan, Stockholm.

Björklund A, P Fredriksson, J-E Gustafsson & B Öckert (2010), ”Den svenska utbildningspolitikens arbetsmarknadseffekter. Vad säger forskningen?”, Rapport 2010:13, IFAU, Uppsala.

CSN (2017 a), ”Studiestödet 2017”, CSN Rapport 2018:2, Sundsvall).

CSN (2017 b), (2017), ”Lånebenägenhet bland studerande med studiemedel”, Rapport 2017:4 Stockholm.

Eklund J & L Pettersson (2017), ”En högskola i otakt”, Entreprenörsskapsforum, Stockholm.

Engdahl M & A Forslund (2016), ”En förlorad generation? Om ungas etablering på arbetsmarknaden”, Rapport 2016:1, IFAU, Uppsala.

Finanspolitiska rådet (2016), ”Svensk finanspolitik. Finanspolitiska rådets rapport 2016”, Stockholm.

Finanspolitiska rådet (2017), ”Svensk finanspolitik. Finanspolitiska rådets rapport 2017”, Stockholm

Gustafsson J-E, Cliffordson C & Erickson G, ”*Likvärdig kunskapsbedömning i och av den svenska skolan – problem och möjligheter*” (2014) SNS förlag.

Hall C (2012), ”The effects of reducing tracking in upper secondary school: Evidence from a large-scale pilot scheme”, *Journal of Human Resources*, 47 (1), 237–269.

Hall C (2013), ”Medförde längre och mer generella yrkesprogram en minskad risk för arbetslöshet?”, Rapport 2013:16, IFAU, Uppsala.

- Henrekson M, I Enkvist, M Ingvar & I Wällgren (2017) ”*Kunskapssynen och pedagogiken*” Dialogos Förlag, Stockholm.
- Holmlund B, Qian Liu & O Nordström Skans (2006), ”Utbildning nu eller senare? Inkomsteffekter av uppskjuten högskoleutbildning”, Rapport 2006:11, IFAU, Uppsala.
- Högskoleverket (2009) ”Förkunskaper och krav i högre utbildning”, Rapport 2009:16, Stockholm.
- Jacobsson, Gunilla & P Gillström (2007), ”Studentspegeln 2007”, Rapport 2007:20, Högskoleverket, Stockholm.
- Konjunkturinstitutet (2010), ”Lönebildningsrapporten 2010, Stockholm.
- Konjunkturinstitutet (2016), ”Lönebildningsrapporten 2016”, Stockholm.
- Konjunkturinstitutet (2017), ”Lönebildningsrapporten 2017”, Stockholm.
- Konjunkturrådets rapport (2017), ”Åtgärder för en inkluderande arbetsmarknad”, SNS förlag, Stockholm.
- Larsen, Sofia och Adelborg, Louise (2012), ”Var tredje ångrar sitt val av utbildning”, *SvD.se*, 4 januari. <https://www.svd.se/var-tredje-angrar-val-av-utbildning> [Hämtad 2018-06-04].
- Lindahl L (2010), ”Den gymnasiala yrkesutbildningen och inträdet på arbetsmarknaden”, SOU 2010:88, Fritzes, Stockholm.
- Lindberg (2012), ”Ungdomars etablering på arbetsmarknaden”, Ratio, Stockholm.
- Lunds universitet (2004), ”Studentbarometern samhällsvetenskap och ekonomi, Rapport nr 2004:225”, Lund.
- Malmö högskola (2004), ”Studenter vid Malmö högskola. Barometer 2003–2004”, Malmö.
- Murphy, K. M., Shleifer, A. och Vichny, R. W. The allocation of talent: Implication s for growth, *Quarterly journal of Economics*, 1991.
- Nordström Skans O & F Kramarz (2011) ”Sociala kontakter och ungdomars inträde på arbetsmarknaden”, Rapport 2011:21, IFAU, Uppsala.
- Nordström E (2018), ”Jobbskaparna larmar!”, Svenskt Näringsliv, Stockholm.
- OECD (2016), ”Education at a Glance 2016: OECD Indicators”, OECD Publishing, Paris.
- OECD (2017), ”Education at a Glance 2017: OECD Indicators”, OECD Publishing, Paris.
- Pensionsmyndigheten (2018), ”Korta pensionsfakta”, <https://www.pensionsmyndigheten.se/nyheter-och-press/pressrum/kortapensionsfakta-test>, [Hämtad 2018-06-04].
- Sahlén M (2010), ”En halv miljon i vänta-på-jobb”, Svenskt Näringsliv, Stockholm.
- SCB (2012a): ”Sysselsättningen 2030 – kan dagens försörjningsbörda bibehållas?”, Stockholm.
- SCB (2012b), ”Tiden mellan gymnasieskolan och universitetet/högskolan”, Stockholm.

- SCB (2016), "Befolkningens utbildning" <http://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/utbildning-jobb-och-pengar/befolkningens-utbildning/>, [Hämtad 2018-06-04].
- SCB (2017 a) "Var fjärde i Sverige är högutbildad" <http://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/utbildning-jobb-och-pengar/befolkningens-utbildning> [Hämtad 2018-06-04].
- SCB (2017 b) "Inträdet på arbetsmarknaden efter högskolan", Stockholm.
- SCB (2017 c), "Genomströmning på grundnivå och avancerad nivå till och med 2015/2016", Stockholm.
- Skandia (2018), "Hög examensålder sänker pensionen", Stockholm.
- Skolverket (2017 a), Statistik och utvärdering, Statistik i tabeller, <https://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/grundskola/betyg-ak-9> (uppgifterna hämtades 2017-10-02).
- Skolverket (2017 b), Statistik och utvärdering, Statistik i tabeller, <https://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/gymnasieskola/betyg-och-studieresultat> (Hämtad 2017-10-02).
- Skolverket (2017 c) "Tydlig trend: fler klarar examen", <https://www.skolverket.se/om-skolverket/press/pressmeddelanden/2017/tydlig-trend-fler-klarar-examen-1.266079>, [Hämtad 2018-06-04].
- Skolverket (2018), "Från gymnasieskola till högskola – en registerstudie" Stockholm.
- SOU 2008:115, "Långtidsutredningen 2008", Fritzes, Stockholm.
- SOU 2009:28 "Stärkt stöd för studier – tryggt, enkelt och flexibelt", Fritzes, Stockholm.
- SOU 2011:11, "Långtidsutredningen 2011", Fritzes, Stockholm.
- SOU 2015:90, "Utbildning för framtidens arbetsmarknad, bilaga 5 till Långtidsutredningen 2015", Fritzes, Stockholm.
- SOU 2015:104, "Långtidsutredningen 2015", Fritzes, Stockholm.
- SOU 2017:20, "Tillträde för nybörjare – ett öppnare och enklare system för tillträde till högskoleutbildning", Fritzes, Stockholm.
- UKÄ (2013) "Nytt mått tydliggör bilden av sjunkande prestationsgrader", <http://www.uka.se/publikationer--beslut/publikationer--beslut/statistiska-analyser/statistiska-analyser/2013-03-18-nytt-matt-tydliggor-bilden-av-sjunkande-prestationsgrader.html>, [Hämtad 2018-06-04].
- UKÄ (2016a), "PM – beskrivning av etableringsmättet - Andelen examinerade som har etablerat sig på arbetsmarknaden", Stockholm.
- UKÄ (2016b) "Rekrytering till högre utbildning från Sveriges län och kommuner" Stockholm.
- UKÄ (2017a) "Sveriges statistiska meddelanden, Studenter och examinerade på grundnivå och avancerad nivå 2015/2016", Stockholm.
- UKÄ (2017b) "Universitet & Högskolor – Årsrapport 2017", Rapport 2017:8, Stockholm.

UKÄ (2017 c), "Studenspegeln 2016", Rapport 2017:3, Stockholm.

UKÄ (2017d), "Tidiga avhopp från högskolan – analyser av genomströmning på de tio största yrkesexamensprogrammen", Stockholm.

Uusitalo R (2010), "Vad förklarar svenska universitetsstudenters höga examensålder", SOU 2010:88, Fritzes, Stockholm.

Wedman I (2000), "Behörighet, rekrytering och urval – om övergången från gymnasieskola", Högskoleverket, Stockholm.

Wikström C & M Wikström, "Urval till högre utbildning – Påverkas betygens prediktionsvärde av ålder?", rapport 2012:21, IFAU, Stockholm.

Ungdomsbarometern (2016), "Workforce 2020", Stockholm.

Yrkeshögskolan (2018), "Statistisk årsrapport 2018", Myndigheten för yrkeshögskolan, Västerås.

Appendix 1

I detta avsnitt presenteras antaganden och beräkningar bakom simuleringen av effekter på BNP och offentliga finanser av två års tidigare etablering för ungdomar med minst tre respektive fem års högskoleutbildning. Notera att dessa simuleringar är mycket grova uppskattningar av effekternas storleksordning. Detta beror bland annat på att en rad antaganden behöver göras och att dynamiska effekter inte tas hänsyn till.

Tabell A1-1 presenterar de antaganden vi gör och resultaten för antal arbetade timmar, BNP och de offentliga finanserna. Observera att det inte går att summera kolumnerna.

Tabell A1-1. Simuleringar av vilka effekter ett ökat antal arbetade timmar har på BNP och offentliga finanser.

Antagande	Timmar, miljoner	BNP, miljarder	Offentliga finanser, miljarder
1. Unga med minst tre års högskoleutbildning etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare	94	52	21
2. Unga med minst fem års högskoleutbildning etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare	17	10	4

Källa: Arbetskraftsundersökningar (AKU), SCB, Konjunkturinstitutet, KI och egna beräkningar.

Innan simuleringarna går igenom i detalj är det viktigt att förklara följande utgångspunkter:

I simuleringarna antas att de extra timmar som tillförs ekonomin har den genomsnittliga arbetsproduktiviteten för år 2016, vilket motsvarar 552 kronor per timme (BNP/timmar = 4 375 176 miljoner kronor/7 928 miljoner timmar).

För att beräkna förändringen i offentliga finanser använder vi en budgetelasticitet på 0,4, där budgetelasticiteten visar hur många procent de offentliga finanserna förändras vid en enprocentig förändring av BNP. Konjunkturinstitutet använder numera 0,4–0,5 som elasticitet. Vi har valt 0,4 i våra simuleringar i syfte att göra ett försiktigt antagande om effekterna på de offentliga finanserna av förändringar i BNP.¹⁴

I sammanhanget bör det också betonas att en simulering enbart är en grov uppskattning av förändringar av BNP och de offentliga finanserna, och inte en beskrivning av ett faktiskt utfall. En av anledningarna till det är att simuleringarna bygger på ett antal antaganden.

För alla simuleringarna använder vi en budgetelasticitet på 0,4. Budgetelasticiteten kan dock potentiellt ta olika värden i olika scenarier beroende på timförändringar. Vidare antar vi att produktiviteten är samma i olika scenarier. I verkligheten kan produktiviteten ta ett unikt värde i varje scenario. Ett alternativt sätt att uppskatta produktiviteten är att använda genomsnittliga löner i olika grupper eller att göra

¹⁴ Konjunkturinstitutet utgår ifrån beräkningarna i Floden (2009) som visar att budgetelasticiteten i Sverige låg på 0,55 mellan 1998 och 2009. Konjunkturinstitutet avrundar den här siffran och använder 0,5 i sina beräkningar. Eftersom det finns en svagt fallande trend i budgetelasticiteten brukar man säga att elasticiteten ligger i spannet 0,4 till 0,5. Inga nya beräkningar har tagits fram sedan Floden (2009).

beräkningarna baserade på data på individnivå. Vi har dock valt att använda ett enkelt antagande om produktiviteten och ett antagande om budgetelasticiteten för att bibehålla enkelhet och transparens i beräkningarna.

Simulering 1: Unga med minst tre års högskoleutbildning etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare

I denna simulering antar vi att ungdomar mellan 23 och 31 år med minst tre års högskoleutbildning avslutar sina högskolestudier och börjar arbeta två år tidigare. Således antar vi att andelen 23-åringar med minst tre års högskoleutbildning ökar till samma nivå som andelen 25-åringar med minst tre års högskoleutbildning. På samma sätt antar vi att andelen 24-åringar med minst tre års högskoleutbildning ökar till motsvarande nivå för 26-åringar med minst tre års högskoleutbildning och så vidare – till dess att andelen 31-åringar med minst tre års högskoleutbildning ökar till samma andel som för 33-åringar med minst tre års högskoleutbildning. Vidare antar vi på liknande sätt, och för samma ålderskohorter som ovan, att sysselsättningsgrad och antal arbetade timmar tar värden för den ålderskohort som är två år äldre. Till sist antar vi att alla ungdomar har den genomsnittliga arbetsproduktiviteten som rådde i ekonomin 2016, det vill säga 552 kronor per timme.

Vi exemplifierar nu våra beräkningar för de som är 23 år. Enligt AKU/SCB uppgick antalet personer i åldrarna 23 och 25 år till 132 000 respektive 145 000 personer år 2016. 9 procent av 23-åringarna och 24 procent av 25-åringarna hade minst tre års högskoleutbildning, vilket motsvarar 11 300 respektive 34 900 personer. Sysselsättningsgraden bland 23- och 25-åringar var 69 respektive 80 procent, vilket betyder att 7 800 23-åringar och 28 000 25-åringar var i arbete. Antal arbetade timmar per vecka var 32,5 respektive 31,7 för 23- och 25-åringar. Vi antar då att andelen av 23-åringar med minst tre års högskoleutbildning ökar till nivån som 25-åringar ligger på, det vill säga andelen 23-åringar med högskoleutbildning ökar med 15 till 24. Detta betyder att antalet 23-åringar med minst tre års högskoleutbildning ökar med 20 500 till 31 800. Vidare antar vi att 23-åringarna ökar sin sysselsättningsgrad till nivån som 25-åringar ligger på, det vill säga 80 procent. Det innebär att antalet sysselsatta 23-åringar ökar med 17 700 till 25 500 personer. Till sist antar vi att 23-åringar ökar antalet arbetade timmar per vecka till nivån som 25-åringar ligger på, det vill säga 31,7 timmar per vecka. Antalet extra arbetade timmar per vecka för 23-åringar med minst tre års högskoleutbildning uppskattas som produkten av 25 500 sysselsatta och 31,7 timmar/timmar per vecka under två års tidigare etablering minus produkten av 7 800 sysselsatta och 32,5 timmar per vecka under år 2016. För att beräkna antalet extra timmar under året multiplicerar vi antalet extra timmar per vecka med 52 veckor per år. Vi upprepar sedan dessa beräkningar för varje åldersgrupp mellan 24 och 31 år. Slutligen summerar vi det beräknade antalet arbetade timmar för varje åldersgrupp, vilket resulterar i 94 miljoner extra arbetade timmar år 2016.

Effekten på BNP beräknas som produkten av det beräknade antalet arbetade timmar (94 miljoner) och den genomsnittliga arbetsproduktiviteten (552 kronor/timme). Resultaten visar då att BNP ökar med 52 miljarder kronor och att de offentliga finanserna stärks med 21 miljarder kronor.

Simulering 2: Unga med minst fem års högskoleutbildning etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare

Vi antar vidare att ungdomar mellan 25 och 33 år med minst fem års högskoleutbildning avslutar sina högskolestudier och börjar arbeta två år tidigare.

Beräkningsmetoden är identisk med den i simulering 1 och kan exemplifieras för de som är 25 år. Enligt AKU/SCB uppgick antalet personer i åldrarna 25 och 27 till 145 000 respektive 139 900 personer 2016. 1,5 procent av 25-åringarna och 3,9 procent av 27-åringarna hade minst fem års högskoleutbildning, vilket motsvarar 2 200 respektive 5 500 personer. Sysselsättningsgraden bland 25- och 27-åringar var 100 respektive 95 procent, vilket betyder att 2 200 25-åringar och 5 200 27-åringar var i arbete. Antal arbetade timmar per vecka var 30,8 respektive 34,3 för 25- och 27-åringar. Vi antar nu att andelen 25-åringar med minst fem års högskoleutbildning ökar till nivån som 27-åringar ligger på, det vill säga andelen 25-åringar med högskoleutbildning ökar med 2,4 till 3,9. Det betyder att antalet 25-åringar med minst fem års högskoleutbildning ökar med 3 500 till 5 700. Vidare antar vi att 25-åringar ökar sin sysselsättningsgrad till nivån som 27-åringar ligger på, det vill säga 95 procent. Det innebär att antalet sysselsatta 25-åringar ökar med 3 190 till 5 390 personer. Till sist antar vi att 25-åringar ökar antalet arbetade timmar per vecka till nivån som 27-åringar ligger på, det vill säga 34,3 timmar per vecka. Antalet extra arbetade timmar för 25-åringar med minst fem års högskoleutbildning uppskattas som produkten av 5 390 sysselsatta och 34,4 timmar per vecka under två års tidigare etablering minus produkten av 2 200 sysselsatta och 30,8 timmar per vecka under år 2016. För att beräkna antalet extra timmar under året multiplicerar vi antalet extra timmar per vecka med 52 veckor per år. Vi upprepar sedan dessa beräkningar för varje åldersgrupp mellan 26 och 33 år. Slutligen summerar vi det beräknade antalet arbetade timmar för varje åldersgrupp, vilket resulterar i 17 miljoner extra arbetade timmar 2016.

Effekten på BNP beräknas som produkten av det beräknade antalet arbetade timmar (17 miljoner) och den genomsnittliga arbetsproduktiviteten (552 kronor/timme). Resultaten visar på att BNP ökar med 10 miljarder kronor och att de offentliga finanserna stärks med 4 miljarder kronor.

Appendix 2

I detta avsnitt presenteras antaganden och beräkningar av effekter på livslöneinkomst och pension per månad av att ungdomar med minst tre respektive fem års högskoleutbildning etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare. Notera att detta är mycket grova uppskattningar av effekternas storleksordning. Detta beror bland annat på att en rad antaganden behöver göras. Tabell A2-1 presenterar de antaganden vi gör samt resultaten för livslöneinkomst och pension per månad.

Tabell A2-1. Beräkningar av vilka effekter en två år tidigare etablering på arbetsmarknaden har på livslöneinkomst och pension per månad för en person med minst tre och minst fem års högskoleutbildning.

Antagande	Ökning av livslöneinkomst i kronor, fasta priser 2018	Ökning av pension per månad i kronor, fasta priser 2018
1. En person med minst tre års högskoleutbildning etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare	520 600	1 300
2. En person med minst fem års högskoleutbildning etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare	596 300	1 400

Källa: Svenskt Näringsliv, Pensionsmyndigheten och egna beräkningar.

Innan vi går igenom beräkningarna i detalj är följande utgångspunkter viktiga att förklara:

För att beräkna effekter på pension per månad använder vi Pensionsmyndighetens typfallsmodell v3.41. Enligt en rekommendation av Pensionsmyndigheten sätts inflationsnivån på noll för att göra beräkningarna i fasta priser. Real löneutveckling antas vara 1,8 procent per år. Vidare sätts nivån för real fondavkastning på 3,9 procent för att följa svensk prognosstandard i försäkringsbranschen. Vi antar att en person får ITP – 1 tjänstepension – och inte har något privat pensionssparande. Samma löneutveckling och inflationsnivå används i beräkningar av livslöneinkomst. Vi antar vidare att en person inte har långa perioder av uppehåll från arbetslivet så som arbetslöshet eller sjukskrivning. Vidare antar vi att en person går i pension vid 65 års ålder. Beräkningarna är gjorda för personer med minst tre respektive minst fem års högskoleutbildning och som är födda 1985 respektive 1983.

Beräkningar av ökning av livslöneinkomst

Vi antar att etableringsåldern för personer med minst tre års högskoleutbildning låg på 31 år 2016. Vi antar också att en person född 1985 etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare. Då det saknas officiell statistik över ingångslöner har vi använt uppgifterna från olika källor för att uppskatta en genomsnittlig ingångslön för personer med minst tre års högskoleutbildning 2014. Den genomsnittliga ingångslönen för personer med minst tre års högskoleutbildning antas ligga på 21 500 kronor per månad 2014. Givet en löneökningstakt på 1,8 procent antas ingångslönen vara 22 300 kronor per månad 2016. Etableringen vid 29 och 31 år motsvarar 36 respektive 34 år i arbetslivet. Vidare beräknar vi skillnaden i livslöneinkomst vid etablering när individen är 29 respektive 31 år. Skillnaden i livslöneinkomsterna utgör då 520 600 kronor; se tabell A2-1.

Vi antar att etableringsåldern för personer med minst fem års högskoleutbildning låg på 33 år 2016. Vi antar också att en person född 1983 etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare. Då det inte finns officiell statistik över ingångslöner har vi använt uppgifter från olika källor för att uppskatta en genomsnittlig ingångslön för personer med minst fem års högskoleutbildning 2014. Den genomsnittliga ingångslönen för personer med minst fem års högskoleutbildning antas ligga på 24 500 kronor per månad 2014. Givet en löneökningstakt på 1,8 procent antas ingångslönen vara 25 400 kronor per månad 2016. Etableringen vid 31 och 33 år motsvarar 34 respektive 32 år i arbetslivet. Vidare beräknar vi skillnaden i livslöneinkomst vid etablering när individen är 31 respektive 33 år. Skillnaden i livsinkomsterna utgör då 596 300 kronor; se tabell A2-1.

Beräkningar av ökning av pension per månad

Vi antar att etableringsåldern för personer med minst tre års högskoleutbildning låg på 31 år 2016. Vi antar också att en person född 1985 etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare. Etableringen vid 29 respektive 31 år motsvarar 36 och 34 år i arbetslivet. Antagandet om löneutvecklingen är samma som i beräkningar av livslöneinkomsten. Med hjälp av Pensionsmyndighetens typfallsmodell v3.41 beräknar vi pensionen i kronor per månad före skatt vid etableringen vid 29 och 31 år och tar skillnaden mellan dem. Skillnaden i pension per månad utgör då 1 300 kronor; se tabell A2-1.

Vi antar att etableringsåldern för personer med minst fem års högskoleutbildning var 33 år 2016. Vi antar också att en person född 1983 etablerar sig på arbetsmarknaden två år tidigare. Etableringen vid 31 respektive 33 år motsvarar 34 och 32 år i arbetslivet. Antagandet om löneutvecklingen är samma som i beräkningar av livslöneinkomsten. Med hjälp av Pensionsmyndighetens typfallsmodell v3.41 beräknar vi pensionen i kronor per månad före skatt vid etableringen vid 31 och 33 år och tar skillnaden mellan dem. Skillnaden i pension i månad utgör 1 400 kronor; se tabell A2-1.

www.svensktnaringsliv.se

Storgatan 19, 114 82 Stockholm

Telefon 08-553 430 00